

บทที่ ๒

กรรมและการให้ผลของกรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

ในบทนี้ผู้วิจัยจะศึกษาความหมายของกรรม ประเภทของกรรม และการให้ผลของกรรม ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาตามลำดับดังต่อไปนี้

๒.๑ กรรมและการให้ผลของกรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

๒.๑.๑ ความหมายของคำว่า กรรม

คำว่า กรรม (อ่านว่า กำ) บาลีเป็น กมฺม (กำ-มะ) แปลว่า อันทำ, อันกระทำ, การทำ, การกระทำ, การสร้าง, กิริยา, กิริยา, การ, การงาน สันสกฤตเป็น กรฺม (กระ-มะ, ก ควบ ร กลืนเสียง ะ ลงคอ) ไทยเขียนอิงสันสกฤตเป็น กรรม แปลว่า การทำอันเป็นเหตุให้เกิดผลแก่ผู้ทำ^๑

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ) ได้ทรงอธิบาย กรรม หมายถึง การกระทำ ว่า “คำว่า กรรม ในพระพุทธศาสนา เป็นคำที่มีความหมายเป็นกลาง หมายถึงการกระทำ ไม่เจาะจงบ่งเป็นการกระทำที่ไม่ดี อันเป็นกรรมที่ไม่ดี เป็นบาปกรรม หรือเป็นอกุศลกรรม และไม่เจาะจงบ่งเป็นการกระทำที่ดี อันเป็นกรรมดี เป็นบุญกรรม หรือเป็นกุศลกรรม”^๒

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวว่า กรรม เป็นความหมายอย่างกลาง ๆ พอคลุมความได้กว้าง ๆ เท่านั้น คือ “กรรม แปลตามศัพท์ว่า การงาน หรือการกระทำ แต่ในทางธรรมต้องจำกัดความจำเพาะลงไปว่า หมายถึง การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา หรือกระทำที่เป็นไปด้วยความจงใจ ถ้าเป็นการกระทำที่ไม่มีเจตนา ก็ไม่เรียกว่าเป็นกรรมในความหมายทางธรรม”^๓

บรรจบ บรรณรุจิ อธิบายว่า “กรรม คือ การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาของคนที่ยังมีกิเลส ซึ่งยังมีการให้ผลแบ่งออก ได้เป็น ๓ ทางคือ กายกรรม (การกระทำทางกาย) วจีกรรม (การกระทำทางวาจา-พูด) และมโนกรรม (การกระทำทางใจ ความคิด) กรรมทั้ง ๓ มีทั้งฝ่ายดีและฝ่ายชั่ว”^๔

^๑ ป. หลงสมบุญ, *พจนานุกรม มคอ-ไทย*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: เรื่องปัญญา, ๒๕๔๙), หน้า ๑๗๑.

^๒ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, *อำนาจอันยิ่งใหญ่แห่งกรรม*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๘), หน้า ๑๙.

^๓ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย*, พิมพ์ครั้งที่ ๓๖, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธรรม, ๒๕๕๕), หน้า ๒๔๐.

^๔ บรรจบ บรรณรุจิ, *ปฏิจจนสมุปปาท*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: พรบุญการพิมพ์, ๒๕๓๘), หน้า ๗๖.

สรุปได้ว่า กรรม คือการกระทำ ได้แก่ เจตนา (ความตั้งใจ ความตั้งใจ) ที่เป็นกุศล (สุจริต) หรืออกุศล (ทุจริต) เป็นเหตุให้ทำกุศลกรรมหรืออกุศลกรรมทางกาย ทางวาจา และทางใจ เมื่อได้กระทำกุศลกรรมหรืออกุศลกรรมสำเร็จไปแล้ว กุศลหรืออกุศลกรรมนั้นจะเป็นปัจจัยให้เกิดผลตามสมควรแก่กรรมนั้น ๆ

๒.๑.๒ ความหมายของคำว่า วิบากหรือผลของกรรม

คำว่า วิบาก มาจากบาลีว่า วิปาก ซึ่งไทยมักใช้ทับศัพท์ แปลว่าผลแห่งกรรมอันตนทำไว้แต่ปางก่อน, ผลดีผลของกรรม^๕

ในอัครัญญสูตร พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงความประพจน์ที่เป็นอกุศลธรรม มีโทษ ไม่ควรประพจน์ เป็นธรรมดำ มีวิบากดำ (ผลที่เป็นทุกข์) วิญญูชนติเตียน ความประพจน์ที่เป็นกุศลธรรม ไม่มีโทษ ควรประพจน์ เป็นธรรมขาว มีวิบากขาว (ผลที่เป็นสุข) วิญญูชนสรรเสริญ^๖

นักวิชาการทางพระพุทธศาสนาได้อธิบายความหมายของ วิบาก เพิ่มเติมดังต่อไปนี้

สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโนมหาเถร) ได้ทรงอธิบายคำว่า วิบาก ว่า “วิบาก คือผลของกรรม และผลของกรรมมีอยู่จริง คือผลดีเกิดจากกรรมดี ผลชั่วเกิดจากกรรมชั่ว เพราะกรรมดีย่อมให้ผลดี กรรมชั่วย่อมให้ผลชั่วเสมอ ไม่สับสนกัน เหมือนอย่างต้นมะม่วงให้ผลเป็นมะม่วง ต้นขนุนให้ผลเป็นขนุน เป็นไปตามชนิด”^๗

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ในหนังสือพจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ ได้ให้ความหมายของคำว่า วิบาก คือ ผลแห่งกรรม, ผลโดยตรงของกรรม, ผลดีผลร้ายที่เกิดแก่ตน คือเกิดขึ้นในกระแสชีวิตต่อแห่งชีวิตของตน (ชีวิตสันตติ) อันเป็นไปตามกรรมดีกรรมชั่วที่ตนทำไว้^๘ วิบากมีความหมายต่างจากผลที่เรียกชื่ออย่างอื่น ซึ่งเป็นผลพวง ผลพลอยได้ ผลข้างเคียงหรือผลสืบเนื่อง เช่น นิสสันต์^๙ และอานิสงส์^{๑๐}

^๕ ป. หลงสมบุญ, พจนานุกรม มคอ-ไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, หน้า ๖๕๕.

^๖ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๑๕/๘๕-๘๖.

^๗ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน), หลักกรรมในพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๑๗-๑๘.

^๘ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๓๖๙.

^๙ ถ้าใช้กับผลของกรรม นิสสันต์ หมายถึงผลพวงพลอย ผลข้างเคียงหรือผลโดยอ้อม ซึ่งสืบเนื่องต่อออกจากวิบาก คือ อิฏฐารมณ์หรืออนิฏฐารมณ์ที่เกิดพวงมาข้างนอก อันจะก่อให้เกิดความสุขหรือความทุกข์, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, หน้า ๑๖๗.

^{๑๐} อานิสงส์ หมายถึงผลพวงพลอยหรือออกเงยในด้านดีอย่างเดียว, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, หน้า ๕๓๘.

พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร) ได้สรุปเรื่องกรรมวิบากว่า “กรรมวิบากกล่าวคือผลแห่งกรรมนี้ เป็นสิ่งที่มียุโดยแท้ และวิบากคือผลแห่งอกุศลกรรมย่อมทำให้สัตว์ทั้งหลายได้รับทุกข์ ส่วนวิบากคือผลแห่งกุศลกรรมย่อมทำให้สัตว์ทั้งหลายได้รับความสุข^{๑๑}

พุทธทาสภิกขุ ได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องกรรมและผลของกรรมที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ทั้งภาษาคนและภาษาธรรม โดยเรื่องกรรมและผลของกรรมที่เป็นภาษาคนคือ อย่างที่เป็นลัทธิคือศีลธรรม เป็นปรัชญา ซึ่งเป็นเรื่องของความเชื่อ มองเห็นไม่ชัด ไม่ใช่คำสอนของพระพุทธศาสนาที่แท้ ส่วนเรื่องกรรมและผลของกรรมที่เป็นภาษาธรรมหรือเรียกว่าในรูปของวิทยาศาสตร์ ต้องเป็นเรื่องที่มองเห็นด้วยตาใน ด้วยธรรมจักขุ เป็นคำสอนของพระพุทธศาสนา ดังที่ท่านพุทธทาสภิกขุกล่าวว่า

ฉะนั้นต้องแยกเรื่องกรรมที่ฝากไว้กับความเชื่อ เพื่อสอนศีลธรรมนั้นเป็นพวกหนึ่ง คือพวกที่ไม่อาจจะทำให้เป็นวิทยาศาสตร์ได้ เพราะอ้างเอาเวลาหลังจากตายแล้วเป็นเรื่องสำคัญ แล้วก็มีตัวมีตนเป็นผู้ทำ มีเราเป็นผู้ทำกรรม มีเราเป็นผู้ได้รับผลของกรรม นี่ภาษาคนภาษาศีลธรรมต้องเป็นอย่างนี้ คือต้องมีตัวคนมีตัวฉันผู้ทำ ผู้รับผลของการทำ แล้วก็รับกันจริงจังก็ต่อตายแล้วในชาติหน้า นี่เรียกว่า เรื่องกรรมชนิดที่ไม่เป็นวิทยาศาสตร์ และไม่ใช่พุทธศาสนา เพราะว่าศาสนาอื่นเขาก็สอนกันอยู่แล้วอย่างนั้น^{๑๒}

พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้กล่าวถึงผลกรรมวิบาก ในทางภาษาวิชาการเรียกว่า ศักยภาพ (potentiality) ดังที่กล่าวว่า

สิ่งที่เราทำทั้งหมดมันสร้าง ศักยภาพ คือความสามารถที่จะเป็น ที่จะรับผลกรรม เราจะได้จะชั่ว จะสุขจะทุกข์ในอนาคต มันมีศักยภาพอยู่ในตัวเรา แต่ไม่ได้หมายความว่ามันจะมี ความเป็นจริงหรือ actuality ไม่ใช่หมายความว่าเราจะต้องเป็นไปตามนั้น เรามีศักยภาพ แต่ไม่ได้หมายความว่า ศักยภาพจะเป็นจริงเสมอไป มะม่วงที่เราปลูกมันมีศักยภาพที่จะออกลูกเป็นมะม่วง แต่ถ้าต้นมะม่วงตายก่อน หรือเราตัดมันทิ้ง ศักยภาพก็ไม่กลายเป็นผลมะม่วง^{๑๓}

สรุปได้ว่า คำว่า วิบาก แปลว่า ผลที่เกิดขึ้น หมายถึง ผลแห่งกรรม กรรมที่บุคคลประพฤติผ่านทางกาย วาจาและใจ ทั้งที่เป็นกุศลและอกุศล ย่อมมีผลแห่งการกระทำเสมอ วิบากจะเป็นประดุจเงาติดตามกรรม โดยมีกรรมเป็นเหตุและวิบากเป็นผลเสมอ

^{๑๑} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร), **กรรมที่ปณี**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๔๕), หน้า ๕๐๙.

^{๑๒} พุทธทาสภิกขุ, **กรรมเห็น ๆ เป็นวิทยาศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัท ตาตาพับลิเคชั่น จำกัด, ๒๕๕๗), หน้า ๑๒.

^{๑๓} พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **ปลดปล่อยชีวิตพิชิตกรรม**, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด เซน ปรีณัตติ, ๒๕๕๖), หน้า ๗.

๒.๒ กรรมและการให้ผลของกรรมตามนัยแห่งพระไตรปิฎก

๒.๒.๑ กรรมที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

กรรม เป็นหลักคำสอนที่สำคัญในพระพุทธศาสนา เป็นพื้นฐานและเป็นแม่บทในการทำ ความเข้าใจในหลักธรรมอื่น ๆ และแนวทางของพระพุทธศาสนา จะเห็นได้ว่าในพระไตรปิฎก มีการ กล่าวถึงเรื่องกรรมไว้อย่างมากมาย ในการศึกษาวิจัยนี้ จะศึกษาถึงพุทธพจน์เกี่ยวกับเรื่องกรรม ที่มี ปรากฏในพระไตรปิฎก ดังนี้

๒.๒.๑.๑ กรรมตามนัยแห่งเจตนา

มีพระพุทธพจน์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวเจตนาว่าเป็นตัวกรรม บุคคลคิดแล้วจึงกระทำ กรรมด้วยกาย วาจา ใจ”^{๑๔} เรื่องกรรมนี้ เจตนาจัดเป็นแก่นสำคัญที่สุดของการกระทำ เป็นตัวที่ทำให้ การกระทำมีความหมาย เจตนา คือการกระทำของบุคคลที่รู้จักผิดชอบชั่วดี ตัดสินใจกระทำด้วยความ ตั้งใจที่ไตร่ตรองแล้ว หมายความว่า เฉพาะการกระทำของบุคคลที่สามารถพิจารณาเลือก ตัดสินใจทางศีลธรรมได้ และมีสติในการกระทำของตนเท่านั้น จึงจะเป็นการกระทำที่เรียกว่ากรรม เนื่องจากเจตนาเป็นเรื่องที่อยู่ภายในจิตใจของผู้กระทำ สมดังพระผู้มีพระภาคตรัสกะภิกษุทั้งหลายว่า

ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จด้วยใจ ถ้าคนมีใจชั่ว ก็จะทำชั่วหรือทำ ชั่วตามไปด้วย เพราะความชั่วนั้น ทุกข์ย่อมติดตามเขาไป เหมือนล้อหมุนตามรอยเท้าโคที่ลาก เกวียนไป ฉะนั้น^{๑๕} ธรรมที่เป็นคู่กันที่พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถาแก่อทินนบุพพกพรหมณ์ บิดาของมัญญกณทลีว่า

ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จด้วยใจ ถ้าคนมีใจดี ก็จะทำดีหรือทำดี ตามไปด้วย เพราะความดีนั้น สุขย่อมติดตามเขาไป เหมือนเงาติดตามตัวเขาไป ฉะนั้น^{๑๖}

เจตนาในการกระทำกรรมสามารถแสดงออกมาได้ ๓ ทาง ได้แก่ การกระทำทางกาย ทาง วาจา และทางใจ โดยกรรมแบ่งออก ๒ ฝ่าย คือ ฝ่ายกุศลกรรม และฝ่ายอกุศลกรรม ตามอำนาจของ ต้นเหตุที่เกิดขึ้นและผลที่ปรากฏ

๑. ฝ่ายกุศลกรรม หมายถึง กรรมฝ่ายดี เป็นการกระทำที่เกิดจากเจตนาดีที่มีกุศลมูล คือ อโลภะ อโทสะ อโมหะ^{๑๗} เป็นการกระทำที่ไม่มีโทษ ไม่เดือดร้อนใจในภายหลัง มีจิตแช่มชื่น เบิกบาน มีสุขเป็นผล ดังที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “กรรมที่บุคคลทำเพราะอโลภะ อโทสะ อโมหะ เกิด แต่อโลภะ อโทสะ อโมหะ มีอโลภะ อโทสะ อโมหะเป็นเหตุ มีอโลภะ อโทสะ อโมหะ เป็นแดนเกิด กรรมนั้นเป็นกุศล กรรมนั้นไม่มีโทษ กรรมนั้นมีผลเป็นสุข กรรมนั้นเป็นไปเพื่อความดับกรรม กรรม

^{๑๔} อง.ฉก. (ไทย) ๒๒/๖๓/๕๗๗.

^{๑๕} ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑/๒๓.

^{๑๖} ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒/๒๔.

^{๑๗} ดุราละเยียดโน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๕๘, ๐.ติ. (ไทย) ๒๐/๗๐/๒๗๗-๒๗๘.

นั้นไม่เป็นไปเพื่อความเกิดกรรมอีก”^{๑๘} “บุคคลทำกรรมใดแล้วไม่เดือดร้อนในภายหลัง มีจิตใจเข้มแข็ง เบิกบานได้รับผลกรรมใด กรรมที่ทำแล้วนั้นเป็นกรรมดี”^{๑๙}

กุศลกรรมเป็นการกระทำที่ดีงาม ไม่ผิดศีล ไม่ผิดธรรม ไม่ทำให้จิตเศร้าหมอง ไม่มีทุกข์ โทษภัยเดือดร้อนในภายหลัง แต่ก่อให้เกิดบุญและกุศลธรรม พฤติกรรมที่จัดเป็นกุศลกรรมหรือธรรมที่เป็นกุศล สามารถแบ่งออกได้ ๓ ทาง ตามการกระทำที่เกิดขึ้นทางกาย วาจา และใจ ดังนี้

๑) กายกรรม ดังพุทธพจน์ที่ทรงสอนให้พิจารณากายกรรมว่า กายกรรมที่เราทำแล้วนี้ ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนเองบ้าง ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนทั้ง ๒ ฝ่ายบ้าง กายกรรมนี้เป็นกุศล มีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นวิบาก เธอพึงมีปิติและปราโมทย์ สำเนียงในกุศลธรรมทั้งหลาย ทั้งกลางวันและกลางคืน อยู่ด้วยกายกรรมนั้นแล

๒) วจีกรรม ดังพุทธพจน์ที่ทรงสอนให้พิจารณา วจีกรรมว่า วจีกรรมที่เราทำแล้วนี้ ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนเองบ้าง ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนทั้ง ๒ ฝ่ายบ้าง วจีกรรมนี้เป็นกุศล มีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นวิบาก เธอพึงมีปิติและปราโมทย์ สำเนียงในกุศลธรรมทั้งหลาย ทั้งกลางวันและกลางคืน อยู่ด้วยวจีกรรมนั้นแล

๓) มโนกรรม ดังพุทธพจน์ที่ทรงสอนให้พิจารณา มโนกรรมว่า มโนกรรมที่เราทำแล้วนี้ ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนเองบ้าง ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนทั้ง ๒ ฝ่ายบ้าง มโนกรรมนี้เป็นกุศล มีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นวิบาก เธอพึงมีปิติและปราโมทย์ สำเนียงในกุศลธรรมทั้งหลาย ทั้งกลางวันและกลางคืน อยู่ด้วยมโนกรรมนั้นแล^{๒๐}

๒. ฝ่ายอกุศลกรรม หมายถึง กรรมฝ่ายชั่ว เป็นการกระทำที่เกิดจากเจตนาไม่ดี ที่มีอกุศลมูล คือ โลภะ โทสะ โมหะ^{๒๑} เป็นการกระทำที่มีโทษ เดือดร้อนใจในภายหลัง^{๒๒} มีน้ำตานองหน้า ร้องไห้อยู่ มีทุกข์เป็นผล ดังที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “กรรมใดที่บุคคลทำด้วยโลภะ โทสะ โมหะ เกิดจากโลภะ โทสะ โมหะ มีโลภะ โทสะ โมหะเป็นเหตุ มีโลภะ โทสะ โมหะเป็นแดนเกิด กรรมนั้นเป็นอกุศล กรรมนั้นมีโทษ กรรมนั้นมีผลเป็นทุกข์ กรรมนั้นเป็นไปเพื่อเกิดกรรมอีก กรรมนั้นไม่เป็นไปเพื่อความดับกรรม”^{๒๓} “บุคคลทำกรรมใดแล้วย่อมเดือดร้อนในภายหลัง และมีหน้าองด้วยน้ำตา ร้องไห้อยู่ ได้รับผลกรรมใด กรรมที่ทำแล้วนั้นเป็นกรรมไม่ดี”^{๒๔}

^{๑๘} ดูรายละเอียดใน อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๑๑๒/๓๕๔.

^{๑๙} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๐๓/๑๑๑.

^{๒๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย, พิมพ์ครั้งที่ ๓๖, หน้า ๒๖๓.

^{๒๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๕๕, อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๓๐/๒๗๕.

^{๒๒} พระเทพโสภณ (ประยูร ฐมมจิตโต), กรรมและการเกิดใหม่, พิมพ์ครั้งที่ ๒, หน้า ๓๐.

^{๒๓} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๑๑๒/๓๕๔.

^{๒๔} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๐๓/๑๑๐, พระเทพโสภณ (ประยูร ฐมมจิตโต), กรรมและการเกิดใหม่, พิมพ์ครั้งที่ ๒, หน้า ๓๐.

อกุศลกรรมเป็นการกระทำที่ไม่ดีไม่งาม ผิดศีล ผิดธรรม ทำให้จิตเศร้าหมอง มีทุกข์โทษภัยเดือดร้อนในภายหลัง ก่อให้เกิดบาปและอกุศลธรรม พฤติกรรมที่จัดเป็นอกุศลกรรมหรือธรรมที่เป็นอกุศล สามารถแบ่งออกได้ ๓ ทาง ตามการกระทำที่เกิดขึ้นทางกาย วาจา และใจ ดังนี้

๑) กายกรรม ดังพุทธพจน์ที่ทรงสอนให้พิจารณากายกรรมว่า “กายกรรมที่เราปรารถนาจะทำนี้ เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนเองบ้าง เพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง เพื่อเบียดเบียนทั้ง ๒ ฝ่ายบ้าง กายกรรมนี้เป็นอกุศล มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบาก กรรมทางกายเห็นปานนี้ เธออย่าทำเด็ดขาด”

๒) วจีกรรม ดังพุทธพจน์ที่ทรงสอนให้พิจารณาวจีกรรมว่า “วจีกรรมที่เราปรารถนาจะทำนี้ เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนเองบ้าง เป็นไปเพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง เป็นไปเพื่อเบียดเบียนทั้ง ๒ ฝ่ายบ้าง วจีกรรมนี้เป็นอกุศล มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบาก กรรมทางวาจาเห็นปานนี้ เธออย่าทำเด็ดขาด”

๓) มโนกรรม ดังพุทธพจน์ที่ทรงสอนให้พิจารณามโนกรรมว่า “มโนกรรมที่เราปรารถนาจะทำนี้ เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนเองบ้าง เป็นไปเพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง เป็นไปเพื่อเบียดเบียนทั้ง ๒ ฝ่ายบ้าง มโนกรรมนี้เป็นอกุศล มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบาก กรรมทางใจเห็นปานนี้ เธออย่าทำเด็ดขาด”^{๒๕}

อย่างไรก็ตาม การที่จะเป็นกรรมได้ต้องมีเจตนา เพราะฉะนั้น กรรมไม่ว่าดีหรือชั่วจะต้องมีเจตนาคือความจงใจ เพื่อได้ความหมายที่สมบูรณ์จะต้องถือเอาความหมายในแง่ของเจตนาเป็นหลักเสมอไป เพราะเจตนาเป็นตัวการที่นำมนุษย์เข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งทั้งหลาย และกำหนดแนวทางว่าจะเกี่ยวข้องแบบไหน อย่างไร จะเป็นช่องทางแสดงออกของอกุศลกรรมในรูปของโลภะ โทสะ และโมหะ หรือนำพาอกุศลกรรมเพื่อประโยชน์สุข ทั้งหมดนั้นย่อมเป็นอำนาจของเจตนาที่ทำ การกระทำใดไร้เจตนา ก็ย่อมไม่มีผล ดังที่มีปรากฏในพระไตรปิฎกดังนี้

๑. เจตนาที่เป็นอกุศลกรรม

พระพุทธเจ้าได้ทรงถามตอบปัญหากับอุบาลีคหบดี ถึงเรื่องกรรมที่ไม่จงใจกับกรรมที่จงใจอย่างไหนมีโทษมากกว่า ดังความที่ปรากฏในอุปาลิวัตสูตรว่า

ตปัสสี เราบัญญัติกรรมในการทำความชั่ว ในการประพฤติกกรรมชั่วไว้ ๓ ประการคือ (๑) กายกรรม (๒) วจีกรรม (๓) มโนกรรม... ตปัสสี กายกรรมก็อย่างหนึ่ง วจีกรรมก็อย่างหนึ่ง มโนกรรมก็อย่างหนึ่งเท่านั้น... ตปัสสี บรรดากรรมทั้ง ๓ ประการที่จำแนกเป็นอย่างนี้ เราบัญญัติมโนกรรมมีโทษมากกว่า ในการทำความชั่ว ในการประพฤติกกรรมชั่ว มิใช่กายกรรมหรือวจีกรรม^{๒๖}

เหตุที่มโนกรรมสำคัญที่สุด เพราะคนต้องคิดก่อนแล้วจึงจะแสดงออกทางวาจา ดังนั้น กายกรรมและวจีกรรม จึงออกมาจากมโนกรรมนั่นเอง ที่ว่ามีโทษมากกว่าเพราะว่า มโนกรรมนั้น รวมไปถึงความคิด ความเห็น ความเชื่อ ที่เรียกว่า “ทัญญู” ทัญญูนี้เป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของบุคคล

^{๒๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย, พิมพ์ครั้งที่ ๓๖, หน้า ๒๖๓.

^{๒๖} ดูรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๓/๕๗/๕๕.

พระพุทธเจ้าทรงตรัสถึงความมีจิตประทุษร้าย กล่าวคือจิตขุ่นมัวด้วยกิเลสมีราคะ เป็นต้น ปรากฏใน ปุณณจิตตสูตร ความว่า “พระพุทธเจ้าทรงรู้บุคคลบางคน ผู้มีจิตประทุษร้ายแล้วในโลกนี้ จึงทรงขยายเนื้อความนี้ให้ชัดแก่ภิกษุในที่ใกล้ว่า ถ้าบุคคลนี้ตายในขณะนี้ ต้องไปเกิดในนรก เพราะจิตของเขาถูกประทุษร้าย เขาเป็นอย่างนั้น เหมือนถูกนำไปฝังไว้ ก็เพราะเหตุที่มีจิตถูกประทุษร้าย สัตว์ทั้งหลายจึงไปสู่ทุกข์”^{๒๗}

๒. เจตนาที่เป็นกุศลกรรม

พระราหุลเป็นชัตติยกุมาร ออกผนวชเมื่อยังทรงพระเยาว์อยู่ พระพุทธเจ้าจึงประทานพระโอวาทแก่พระราหุลเป็นอันมาก โดยที่เห็นว่า ราหุลนี้เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยชาติ ตระกูล รูปร่าง เป็นต้น ราหุลอย่าได้มีมานะ เพราะอาศัยชาติ ตระกูล รูปร่างเลย จึงทรงประทานพระโอวาท ในแนวแห่งพระสูตรนี้แก่ท่านเสมอ พระสูตรนี้ทรงแสดงเมื่อพระราหุลอุปสมบทแล้ว เป็นการแสดงแบบสอบถาม ความว่า

พระผู้มีพระภาคตรัสถามท่านพระราหุลดังนี้ เพราะความสนิทสนมกันเกินไป เธอนึกดูหมิ่น บัณฑิต (พระสารีบุตร) บ้างหรือไม่ การชู้คบเพลิง (การแสดงธรรม) แก่มวลมนุษย เธอยังใส่ใจ นอบน้อมอยู่หรือไม่ ท่านพระราหุลทูลตอบดังนี้ ถึงจะมีความสนิทสนมกันมากสักเพียงใด ข้าพระองค์ก็ไม่เคยนึกดูหมิ่นบัณฑิตเลย การชู้คบเพลิงแก่มวลมนุษย ข้าพระองค์ก็ยังใส่ใจ นอบน้อมอยู่เสมอ พระผู้มีพระภาคตรัสโอวาทดังนี้ เธอละกามคุณ ๕ ซึ่งน่ารัก น่ารื่นรมย์ใจแล้ว ออกจากเรือนบวชด้วยศรัทธา จงทำที่สุดแห่งทุกข์เถิด^{๒๘}

พระธรรมเทศนาที่พระพุทธองค์ทรงแสดงแก่พระราหุลนั้น เพื่อเป็นการถ่ายทอดต้นหามาณะ ออกจากจิตของพระราหุล เพราะตัวการให้เกิดมานะนั้น ส่วนมากเกิดจากปรารถนาเอง พระโอวาทที่ทรงประทานแก่พระราหุลนั้น ขึ้นแห่งเจตนา คือพยายามละกามคุณทั้ง ๕ เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์ จะได้เข้าถึงความสงบระงับแห่งสังขารทั้งหลาย ไม่ต้องมาสู่โลกนี้อีก

๒.๒.๑.๒ กรรมตามนัยลักษณะของเจตนา

กรรมที่เป็นไปตามลักษณะที่มนุษย์กระทำและได้รับผลของการกระทำนั้น พระผู้มีพระภาคทรงตรัสกับนายปุณณะ โกสิยบุตร ผู้ประพฤติกิเลสว่า

กรรม ๔ ประการนี้ เราทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วจึงประกาศให้ผู้อื่นรู้ตาม กรรม ๔ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. กรรมดำมีวิบากดำ คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ ประทุแต่งกายสังขารที่มีความเบียดเบียน ประทุแต่งวจีสังขาร ที่มีความเบียดเบียน และประทุแต่งมโนสังขารที่มีความเบียดเบียน

^{๒๗} พุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๒๐/๓๖๔.

^{๒๘} พุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๓๓๘-๓๓๙/๕๗๘.

๒. กรรมขามมีวิบากขาม คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ ประทุแต่งกายสังขารที่ไม่มีความเบียดเบียน ประทุแต่งวจีสังขารที่ไม่มีความเบียดเบียน และประทุแต่งมโนสังขารที่ไม่มีความเบียดเบียน

๓. กรรมทั้งดำและขาว มีวิบากทั้งดำและขาว คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ ประทุแต่งกายสังขารที่มีความเบียดเบียนบ้าง ไม่มีความเบียดเบียนบ้าง ประทุแต่งวจีสังขารที่มีความเบียดเบียนบ้าง ไม่มีความเบียดเบียนบ้าง และประทุแต่งมโนสังขารที่มีความเบียดเบียนบ้าง ไม่มีความเบียดเบียนบ้าง

๔. กรรมทั้งไม่ดำและไม่ขาว มีวิบากทั้งไม่ดำและไม่ขาว เป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม คือ บรรดากรรมเหล่านั้น เจตนาเพื่อละกรรมดำที่มีวิบากดำ เจตนาเพื่อละกรรมขาวที่มีวิบากขาว และเจตนาเพื่อละกรรมทั้งดำและขาว ที่มีวิบากทั้งดำและขาว^{๒๙}

ในเรื่องนี้ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้อธิบายขยายความว่า เป็นการจำแนกกรรมตามสภาพที่สัมพันธ์กับวิบาก หรือการให้ผล จัดเป็น ๔ อย่างคือ^{๓๐}

๑. กรรมดำ มีวิบากดำ ได้แก่ กายสังขาร วจีสังขาร และมโนสังขาร ที่มีการเบียดเบียน ตัวอย่างง่าย ๆ เช่น ปาณาติบาต อทินนาทาน กาเมสุมิฉฉาจาร มุสาวาท และดื่มสุราเมรัยตั้งอยู่ในความประมาท ซึ่งแสดงให้เห็นว่า กรรมดำก็คือการมีเจตนาทำแต่กรรมชั่วที่ทำให้ไปเกิดในภพที่มีแต่ความทุกข์ไม่มีความสุขเลย

๒. กรรมขาว มีวิบากขาว ได้แก่ กายสังขาร วจีสังขาร และมโนสังขาร ที่ไม่มีการเบียดเบียน ตัวอย่างคือ การประพฤติตามกุศลกรรมบถ ๑๐ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า กรรมขาวก็คือการมีเจตนาทำแต่กรรมดีที่ทำให้เกิดในภพที่มีแต่ความสุขไม่มีความสุขเลย

๓. กรรมทั้งดำทั้งขาว มีวิบากทั้งดำทั้งขาว ได้แก่ กายสังขาร วจีสังขาร และมโนสังขารที่มีการเบียดเบียนบ้าง ไม่มีการเบียดเบียนบ้าง เช่น การกระทำของมนุษย์ทั่ว ๆ ไป ซึ่งแสดงให้เห็นว่า กรรมทั้งดำและขาวในที่นี้หมายถึงการทำทั้งกรรมดีและกรรมชั่ว คือทำอกุศลกรรมบถบ้าง กุศลกรรมบถบ้างปนกันไป ทำให้ไปเกิดในภพที่ได้รับทั้งสุขและทุกข์

๔. กรรมไม่ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว เป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม ได้แก่ เจตนาเพื่อละกรรมทั้ง ๓ อย่างข้างต้น หรือว่าโดยองค์ธรรมได้แก่ โพชฌงค์ ๗ หรือมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งถ้าจะกล่าวให้ชัดเจนไปอีกก็คือ เจตนาที่เกิดพร้อมกับองค์ธรรมอื่น ๆ มีสัมมาทิฐิเป็นต้น ที่ทำให้ละกิเลสและกรรมทั้งปวง อันเป็นเหตุของการเกิดมารับความสุขและความทุกข์ในภพต่าง ๆ อย่างมีรู้จบ

สรุปได้ว่า กรรมดำ คือ อกุศล ทุจจริต กรรมขาว คือ กุศล สุจจริต กรรมทั้งดำทั้งขาว คือ กรรมทั้งที่เป็นกุศลและอกุศล ทั้งทุจจริตและสุจจริต กรรมไม่ดำไม่ขาว คือ กรรมของพระอรหันต์ ถือว่าเป็นกิริยา ไม่มีผลเป็นสุขหรือทุกข์อีกต่อไป ซึ่งกรรมประเภทที่ ๔ นี้จึงเป็นเป้าหมายของคำสอนเรื่อง

^{๒๙} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๘๑/๘๐-๘๑.

^{๓๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย, พิมพ์ครั้งที่ ๓๖, หน้า ๒๔๓.

กรรมในพระพุทธศาสนา คือเป็นกรรมที่ชาวพุทธควรปฏิบัติเพื่อเข้าถึงเป้าหมายสูงสุดคือพระนิพพาน อันเป็นภาวะของความหลุดพ้นจากกิเลส กรรม การเวียนว่ายตายเกิด และความทุกข์ความทุกข์ทั้งมวล

๒.๒.๑.๓ กรรมตามนัยที่เกิดจากเจตนา

กรรมที่บุคคลมีเจตนากระทำลงไปแล้ว ในทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวว่าเป็นกรรมเก่า และกรรมใหม่ ดังที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ในนวุปฺราณวรรค หมวดว่าด้วยกรรมใหม่และกรรมเก่า พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงกรรมใหม่และกรรมเก่า เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว กรรมเก่า เป็นอย่างไร คือ จักขุ (ตา) ชิวหา (ลิ้น) มโน (ใจ) บัณฑิตพึงเห็นว่าเป็นกรรมเก่า ถูกปัจจัยปรุงแต่ง สำเร็จด้วยเจตนา เป็นที่ตั้งแห่งเวทนา นี้เราเรียกว่ากรรมเก่า กรรมใหม่ เป็นอย่างไร คือ กรรมที่บุคคลทำด้วยกาย วาจา ใจ นี้เราเรียกว่า กรรมใหม่^{๓๑}

รวมถึงร่างกายของบุคคลที่เป็นอยู่ในปัจจุบันดังที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า “กายนี้มีใจของเธอทั้งหลาย ทั้งมีใจของผู้อื่น กายนี้เธอทั้งหลายพึงเห็นว่าเป็นกรรมเก่า ถูกปัจจัยปรุงแต่ง สำเร็จด้วยเจตนา เป็นที่ตั้งแห่งเวทนา”^{๓๒}

จากพระพุทธดำรัสดังที่ยกมา แสดงความหมายของกรรมเก่าว่า ตา ลิ้น ใจ นี้เองเรียกว่ากรรมเก่า กล่าวคือ กรรมเก่าก็คือ สภาพชีวิตที่เรามีอยู่ในปัจจุบันนี้นั่นเอง ซึ่งก็คือผลจากกรรมเก่าที่เราทำมาก่อนหน้านี้ทั้งหมด และเราทั้งหลายใช้สภาพที่เป็นที่มีในปัจจุบันนี้สร้างกรรมใหม่ต่อ ๆ ไป จึงจะเห็นได้ว่ากรรมไม่ได้หมายถึงเพียงเรื่องในอดีตที่จบไปแล้ว แต่หมายถึงทั้งในอดีต ปัจจุบันและอนาคต

๒.๒.๒ การให้ผลของกรรมในพระไตรปิฎก

เพื่อความเข้าใจเรื่องการให้ผลของกรรมมีมุมมองที่กว้างขวางออกไป ผู้วิจัยจึงได้พยายามเสนอประเด็นที่เกี่ยวกับการให้ผลของกรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา เพื่อเป็นการปูพื้นฐานไปสู่ความเข้าใจเรื่อง เศรษฐกิจของกรรม ซึ่งจะได้อธิบายในบทต่อไป การทำความเข้าใจพื้นฐานเรื่องการให้ผลของกรรมนั้น ผู้วิจัยเริ่มด้วย กฎแห่งกรรม ประเภทผลของกรรมในพระไตรปิฎก และการให้ผลของกรรมที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ซึ่งมีเนื้อหาและรายละเอียดต่าง ๆ ตามลำดับดังนี้

๒.๒.๒.๑ กฎแห่งกรรม

เรื่องกฎแห่งกรรม พระพุทธเจ้าได้ทรงค้นพบและทรงสั่งสอนพุทธบริษัทเป็นหลักสำคัญในพระพุทธศาสนา เพราะชีวิตของเราทุกคนนั้น ถูกควบคุมไว้ด้วยกฎแห่งกรรม หากใครกระทำความผิดกฎแห่งกรรมแล้ว จะมีผลต่อการดำเนินชีวิต จะต้องได้รับความทุกข์ทั้งในปัจจุบันและอนาคต หลักกรรมที่พระองค์นำมาสั่งสอนมีปรากฏอยู่หลายแห่งในพระไตรปิฎก เช่นใน เวณสาขชาดก ความว่า “คนทำ

^{๓๑} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๑๔๖/๑๗๙.

^{๓๒} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๓๗/๗๙.

กรรมใดไว้ ย่อมมองเห็นกรรมนั้นในตน ทำกรรมดีย่อมได้รับผลดี คนทำกรรมชั่วย่อมได้รับผลชั่ว คนหว่านพืชเช่นใด ย่อมได้รับผลเช่นนั้น”^{๓๓} และในสมุททกสูตร ดังข้อความที่ว่า “บุคคลหว่านพืชเช่นใด ย่อมได้ผลเช่นนั้น คนทำดีย่อมได้ดี ทำชั่วย่อมได้ชั่ว”^{๓๔} ใครกระทำความอื่นใดไว้ ดีหรือชั่วก็ตาม บุคคลผู้กระทำนั้นจักต้องเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น ๆ เสมอ กฎแห่งกรรมในพุทธศาสนาจึงเป็นกรรมที่เมื่อบุคคลกระทำลงไปแล้ว ไม่ว่าจะเป็นเช่นไร ดีหรือชั่วก็ตามบุคคลนั้นย่อมเป็นผู้รับผลแห่งการกระทำนั้นแต่เพียงผู้เดียว ไม่ว่าจะเป็นการกระทำด้วยทางใดก็ตาม ดังพุทธพจน์ที่พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ว่า

สัตว์ผู้จะต้องตายในโลกนี้ ทำกรรมอันใด คือบุญและบาปทั้ง ๒ ประการ บุญและบาปนั้นแล เป็นสมบัติของเขา ทั้งเขาจะนำเอาบุญและบาปนั้นไปได้ อนึ่งบุญและบาปนั้นย่อมติดตามเขาไปดุจเงาติดตามตัวไปฉะนั้น เพราะฉะนั้น บุคคลควรทำกรรมดี สะสมไว้เป็นสมบัติในโลกหน้า เพราะบุญเป็นที่พึงของสัตว์ทั้งหลายในโลกหน้า^{๓๕}

ดังนั้นกรรมไม่ว่าจะเป็นความดีหรือชั่ว บุคคลที่กระทำความอื่นใดเป็นผู้รับผลแห่งกรรมนั้น ซึ่งพระพุทธองค์ได้ทรงตรัสแนะนำแก่บุคคลผู้ที่ปรารถนามีจิตใจเข้มแข็งเบิกบานว่า “บุคคลรู้ว่าการกรรมใดเป็นประโยชน์แก่ตน ควรรับลงมือกระทำความนั้นทันที”^{๓๖} ฉะนั้น ไม่ว่าจะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่ว บุคคลจะต้องได้รับผลแห่งกรรมนั้นด้วยตนเอง ไม่สามารถหลบหนีไปจากกรรมนั้นได้

จากพระพุทธพจน์ที่ยกมานี้ แสดงให้เห็นว่ากฎแห่งกรรม คือกฎธรรมชาติข้อหนึ่งที่ว่าด้วยการกระทำและผลแห่งการกระทำ ซึ่งการกระทำและผลแห่งการกระทำนั้น ย่อมสมเหตุสมผลกัน คือบุคคลทำสิ่งใด ย่อมได้สิ่งนั้น ผู้ทำกรรมดีย่อมได้รับผลดี ผู้ทำกรรมชั่วย่อมได้รับผลชั่ว เพื่อให้ความหมายเกี่ยวกับกฎแห่งกรรมมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ผู้วิจัยจึงได้นำเอาคำอธิบายของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ที่ได้อธิบายเรื่องกฎแห่งกรรมไว้อย่างน่าสนใจ ดังนี้

เมื่อเราเข้าใจแง่ต่าง ๆ ในเบื้องต้นเกี่ยวกับกรรมแล้ว ก็ควรเข้าใจต่อไปด้วยว่า กรรมนี้เราถือเป็นกฎอย่างหนึ่ง เรามักจะเรียกว่า กฎแห่งกรรม กฎแห่งกรรมนี้ ศัพท์ทางวิชาการแท้ ๆ ท่านเรียกว่า กรรมนิยาม ซึ่งก็แปลตรง ๆ ว่ากฎแห่งกรรม เป็นกฎเกณฑ์แห่งเหตุและผลอย่างหนึ่งแต่ในทางพระพุทธศาสนา ท่านบอกว่า กฎเกณฑ์แห่งเหตุและผลนี้มีใช้เฉพาะกรรมนิยามอย่างเดียว กฎอย่างนี้มีหลายกฎ ท่านประมวลไว้ว่ามี ๕ กฎ ด้วยกัน เรียกว่านิยาม ๕ คือ

๑. อุตุนิยาม กฎธรรมชาติเกี่ยวกับปรากฏการณ์ฝ่ายวัตถุ โดยเฉพาะความเป็นไปของธรรมชาติแวดล้อมและความเปลี่ยนแปลงทางวัตถุ เช่น เรื่องลมฟ้าอากาศ ฤดูกาล การที่คนไอหรือจาม การที่สิ่งทั้งหลายผุพังเน่าเปื่อย เป็นต้น แนวความคิดของท่านมุ่งเอาความผันแปรที่เนื่องด้วยความร้อนหรืออุณหภูมิจาก

^{๓๓} พุ.ชา.ปญจก. (ไทย) ๒๗/๑๕/๒๐๑.

^{๓๔} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๕๖/๓๗๔.

^{๓๕} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๑๕/๑๓๓.

^{๓๖} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๐๓/๑๑๑.

๒. พินิยาม กฎธรรมชาติเกี่ยวกับการสืบพันธุ์ หรือที่เรียกกันว่าพันธุ์กรรม เช่น หลักความจริงที่ว่าพืชเช่นใด ก็ให้ผลเช่นนั้น พืชมะม่วงก็ออกผลเป็นมะม่วง เป็นต้น

๓. จิตตนิยาม กฎธรรมชาติเกี่ยวกับการทำงานของจิต เช่น เมื่ออารมณ์ (สิ่งเร้า) กระทบบประสาท จะมีการรับรู้เกิดขึ้น จิตจะทำงานอย่างไร คือ มีการไหวแห่งภวังคจิต ภวังคจิตขาดตอน แล้วมีอวิชชาแล้วมีการเห็น การได้ยิน ฯลฯ มีสัมปฏิจฉันนะ สันติระณะ ฯลฯ หรือเมื่อจิตมีคุณสมบัติอย่างนี้เกิดขึ้น จะมีเจตสิกอะไรบ้างประกอบได้ หรือประกอบไม่ได้ เป็นต้น

๔. กรรมนิยาม กฎธรรมชาติที่เกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ คือกระบวนกรก่อการกระทำ และการให้ผลของการกระทำ หรือพูดให้จำเพาะลงไปอีกว่า กระบวนการแห่งเจตจำนง หรือความคิดปรุงแต่งสร้างสรรค์ต่าง ๆ พร้อมทั้งผลที่สืบเนื่องออกไปอันสอดคล้องสมกัน เช่น ทำกรรมดี มีผลดี ทำกรรมชั่ว มีผลชั่ว เป็นต้น

๕. ธรรมนิยาม กฎธรรมชาติเกี่ยวกับความสัมพันธ์และอาการที่เป็นเหตุเป็นผลแก่กันของสิ่งทั้งหลาย โดยเฉพาะอย่างนี้เรียกกันว่า ความเป็นไปธรรมดา เช่นว่า สิ่งทั้งหลายมีความเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป เป็นธรรมดา คนย่อมมีความเกิดแก่เจ็บตายเป็นธรรมดา ไม่ว่าพระพุทธเจ้าจะอุบัติหรือไม่ก็ตาม ย่อมเป็นธรรมดาของสิ่งทั้งหลายที่เป็นสภาพไม่เที่ยง ถูกปัจจัยบีบคั้น และไม่เป็นอย่างอื่น ดังนี้ เป็นต้น

ความจริง กฎ ๔ อย่างแรกย่อมนวมลงในกฎที่ ๕ คือธรรมนิยามทั้งหมด หรือจำแนกออกไปจากธรรมนิยามนั่นเอง หมายความว่า ธรรมนิยามมีความหมายครอบคลุมกฎธรรมชาติหมดทั้ง ๕ ข้อ^{๓๓๗}

ฉะนั้น สิ่งที่เกิดขึ้น แม้แต่เป็นปรากฏการณ์อย่างเดียวกัน บางทีอาจเกิดจากเหตุคนละอย่าง เราจะต้องเอาานิยาม ๕ มาวัด วิเคราะห์ว่า เกิดจากอะไร ต้องวินิจฉัยนิยามให้ดี ในเวลาตัดสินเรื่องกรรม ถ้าเข้าใจเรื่องนิยาม ๕ จะช่วยในการอธิบายเรื่องกรรมได้มาก พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า ใครก็ตามที่ยึดถือว่าจะไร ๆ ทุกอย่างล้วนเป็นผลเกิดจากกรรมทั้งสิ้นนั้น เป็นคนที่ถือผิด เช่น ในเรื่องโรคภัยไข้เจ็บ พระองค์ก็ตรัสไว้ใน สิวกสูตร สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค ว่า

เวทนาบางอย่างมีดีเป็นสมุฏฐานเกิดขึ้นในกายก็มี มีเสลดเป็นสมุฏฐาน ฯลฯ มีลมเป็นสมุฏฐาน ฯลฯ มีดี เสลดและลมรวมกันเป็นสมุฏฐาน ฯลฯ เกิดจากการเปลี่ยนฤดู ฯลฯ เกิดจากการบริหารกายไม่สม่ำเสมอ ฯลฯ เกิดจากการถูกทำร้าย ฯลฯ เวทนาบางอย่างเกิดจากผลกรรมเกิดขึ้นในกายก็มี”^{๓๓๘}

กฎแห่งกรรมที่ปรากฏในจูฬกัมมวิภังคสูตร พระผู้มีพระภาคทรงตรัสว่า “มาณพ สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน มีกรรมเป็นทายาท มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย

^{๓๓๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย, พิมพ์ครั้งที่ ๓๖, หน้า ๒๓๖.

^{๓๓๘} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๒๖๙/๓๐๑-๓๐๒.

กรรมย่อมจำแนกสัตว์ทั้งหลายให้เลวและดีต่างกัน”^{๓๙} พระพุทธโฆษาจารย์ ผู้เป็นอรรถกถาจารย์ได้อธิบายพระพุทธพจน์นี้ว่า

ในคำว่า มีกรรมเป็นของตน (กम्मสสกา) นั้น กรรมเป็นของสัตว์เหล่านั้น คือเป็นภักขะของตน เพราะเหตุนี้ สัตว์เหล่านั้นจึงเชื่อว่ามีกรรมเป็นของตน สัตว์ทั้งหลายเป็นทายาทของกรรม เพราะเหตุนี้ สัตว์เหล่านั้นจึงเชื่อว่ามีกรรมเป็นทายาท อธิบายว่า กรรมเป็นทรัพย์มรดก คือเป็นภักขะของสัตว์เหล่านั้น กรรมเป็นกำเนิด คือเป็นเหตุของสัตว์เหล่านี้ เพราะเหตุนี้ สัตว์เหล่านี้จึงเชื่อว่ามีกรรมเป็นกำเนิด กรรมเป็นเผ่าพันธุ์ของสัตว์เหล่านี้ เพราะเหตุนี้ สัตว์เหล่านี้จึงเชื่อว่ามีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ อธิบายว่า มีกรรมเป็นญาติ กรรมเป็นที่พึ่งที่อาศัยของสัตว์เหล่านี้ เพราะเหตุนี้ สัตว์เหล่านั้นจึงเชื่อว่ามีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย คำว่า ให้เลวและดีต่างกัน (ยทิท หินุปปตฺตยา) ความว่า กรรมนี้ใดจำแนกโดยให้เลวและดีต่างกันอย่างนี้ว่า ท่านเป็นคนเลว ท่านเป็นคนดี ท่านมีอายุน้อย ท่านมีอายุยืน ฯลฯ ท่านมีปัญญาราม ใคร ๆ อื่นทำการจำแนกกรรมนั้นไม่ได้ กรรมนั้นเองย่อมจำแนกหมู่สัตว์อย่างนี้^{๔๐}

เรื่องกฎแห่งกรรม เป็นเรื่องที่มีความสำคัญ ผู้วิจัยจึงได้สรุปความหมายของพระพุทธพจน์บทนี้จากงานวิจัยของพระสุธีธรรมาวุธ (เทียบ สิริวาโณ) ผศ.ดร. และคณะ เพื่อเพิ่มเติมขยายความเข้าใจยิ่งขึ้น ดังนี้

๑. กम्मสสโกภมิ คือเป็นผู้มีกรรมเป็นของตน หมายความว่า กรรมของผู้ใดที่ได้กระทำไว้ก็ต้องเป็นของผู้นั้น จะทำให้แก่กันไม่ได้ ใครทำดีก็ได้ดีแก่ตน ใครทำชั่วก็ได้ชั่วแก่ตน การห้าม การโอน หรือขอรับกรรม ย่อมทำแทนกันไม่ได้

๒. กम्मทายาทอ คือเป็นทายาทของกรรมหรือเป็นผู้รับผลกรรม กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ มีกรรมเป็นผู้ให้ผล หมายความว่า ผลของการทำดี ผลของการทำชั่วที่เราได้รับนั้น ก็เนื่องมาจากการทำดีหรือการทำชั่วของตนเอง จะไปโทษผู้อื่นไม่ได้ เหมือนกับการเป็นทายาทของกองมรดกหรือกองหนี้สินนั่นเอง

๓. กम्मโยนิ คือเป็นผู้มีกรรมให้กำเนิด หรือมีกรรมเป็นแดนเกิด อีกนัยหนึ่งคือเป็นผู้มีกำเนิดมาจากกรรม หมายความว่า กรรมเป็นเหมือนบิดามารดาผู้ให้กำเนิด ถ้าเป็นกรรมชั่ว ก็จะให้กำเนิดเราในที่ชั่ว ถ้าเป็นกรรมดี ก็จะให้กำเนิดในที่ดี แม้จะมีกำเนิดในอนาคตก็เช่นกัน ในชาตินี้เราทำกรรมใดไว้ กรรมนั้นย่อมส่งผลให้เห็นในชาตินี้

๔. กम्मพณฺธุ คือเป็นผู้มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์หรือมีกรรมเป็นผู้ติดตาม หมายความว่า มีความผูกพันอยู่ในกรรม อาศัยหลักกรรมพันธุ์นี้ เราอาจสันนิษฐานการคบหาสมาคมของบุคคลต่าง ๆ ได้ คือบุคคลเราเมื่อได้ประพุดิอย่างไรแล้ว หากไม่ละเจตนาเดิม ก็จะประพุดิเช่นนั้นต่อเนื่องกันไป ถ้าประพุดิชั่วก็จะประพุดิชั่วต่อเนื่องกันไป ถ้าประพุดิดีก็จะประพุดิดีต่อเนื่องกันไป

^{๓๙} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๘๙/๓๕๐.

^{๔๐} ม.อ.อ. (ไทย) ๒๘๙/๒๔๒-๒๔๓.

๕. กัมมปฏิสรโณ คือเป็นผู้มีกรรมเป็นที่พึงอาศัย ในทางพระพุทธศาสนาสอนว่า ให้ยึดหลักกรรม หรือการกระทำที่ตนได้ทำไว้นั้นเองเป็นที่พึ่ง แม้ในปัจจุบันจะยังไม่พบในสิ่งที่พึงพอใจ หรือได้ในสิ่งที่ไม่ปรารถนา แต่ในโอกาสหนึ่งอาจได้รับผลที่ดีจากการกระทำในอดีตได้ หรือแม้แต่ยามตกทุกข์ได้ยาก อาจระลึกถึงกรรมดีที่ตนได้เคยกระทำไว้เป็นที่พึ่งอาศัยให้เกิดกำลังใจ นั่นก็ถือได้ว่า มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย^{๔๑}

กรรมย่อมจำแนกสัตว์ทั้งหลายให้เลวและดีต่างกัสนั้น พระพุทธเจ้าตรัสตอบสุภมาณพ โททยยบุตร ตามที่ปรากฏอยู่ในจุฬกัมมวิภังคสูตร สรุปได้ดังต่อไปนี้

คู่ที่ ๑ บุคคลบางคนมีอายุสั้น เพราะเป็นผู้ฆ่าสัตว์ เป็นคนหยาบช้ำ กรรมนั้นเมื่อตายแล้วจะไปเกิดในอบายภูมิ ถ้าไม่เกิดในอบายภูมิ หากมาเกิดเป็นมนุษย์ ก็จะเป็นคนมีอายุสั้น บุคคลบางคนอายุยืน เพราะเป็นผู้ละเว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ มีความละอาย กรรมนั้นเมื่อตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ถ้าไม่เกิดในสุคติโลกสวรรค์ หากมาเกิดเป็นมนุษย์ก็จะมีอายุยืน

คู่ที่ ๒ บุคคลบางคนมีโรคมาก เพราะเป็นผู้เบียดเบียนสัตว์ทั้งหลาย กรรมนั้นเมื่อตายแล้วจะไปเกิดในอบายภูมิ ถ้าไม่เกิดในอบายภูมิ หากมาเกิดเป็นมนุษย์ ก็จะเป็นคนมีโรคมาก บุคคลบางคนมีโรคน้อย เพราะเป็นผู้ไม่เบียดเบียนสัตว์ทั้งหลาย กรรมนั้นเมื่อตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ถ้าไม่เกิดในสุคติโลกสวรรค์ หากมาเกิดเป็นมนุษย์ ก็จะเป็นคนมีโรคน้อย

คู่ที่ ๓ บุคคลบางคนมีผิวพรรณทราม เพราะเป็นผู้มักโกรธ มากด้วยความคับแค้น กรรมนั้นเมื่อตายแล้วจะไปเกิดในอบายภูมิ ถ้าไม่เกิดในอบายภูมิ หากมาเกิดเป็นมนุษย์ ก็จะเป็นผู้มีผิวพรรณทราม บุคคลบางคนมีผิวพรรณผ่องใส เพราะเป็นผู้ไม่โกรธ ไม่มากด้วยความคับแค้น กรรมนั้นเมื่อตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ถ้าไม่เกิดในสุคติโลกสวรรค์ หากมาเกิดเป็นมนุษย์ ก็จะเป็นผู้มีผิวพรรณผ่องใส

คู่ที่ ๔ บุคคลบางคนเป็นผู้มีอำนาจน้อย เพราะเป็นผู้มีใจริษยา กรรมนั้นเมื่อตายแล้วจะไปเกิดในอบายภูมิ ถ้าไม่เกิดในอบายภูมิ หากมาเกิดเป็นมนุษย์ ก็จะเป็นผู้มีอำนาจน้อย บุคคลบางคนเป็นผู้มีอำนาจมาก เพราะเป็นผู้มีใจไม่ริษยา กรรมนั้นเมื่อตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ถ้าไม่เกิดในสุคติโลกสวรรค์ หากมาเกิดเป็นมนุษย์ ก็จะเป็นผู้มีอำนาจมาก

คู่ที่ ๕ บุคคลบางคนเป็นผู้มีโภคะน้อย เพราะเป็นผู้มีความตระหนี่ กรรมนั้นเมื่อตายแล้วจะไปเกิดในอบายภูมิ ถ้าไม่เกิดในอบายภูมิ หากมาเกิดเป็นมนุษย์ ก็จะเป็นผู้มีโภคะน้อย บุคคลบางคนเป็นผู้มีโภคะมาก เพราะเป็นผู้ไม่มีความตระหนี่ กรรมนั้นเมื่อตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ถ้าไม่เกิดในสุคติโลกสวรรค์ หากมาเกิดเป็นมนุษย์ ก็จะเป็นผู้มีโภคะมาก

คู่ที่ ๖ บุคคลบางคนเป็นผู้เกิดในตระกูลต่ำ เพราะเป็นผู้กระด้าง เย่อหยิ่ง ไม่กราบไหว้ผู้ควรกราบไหว้ กรรมนั้นเมื่อตายแล้วจะไปเกิดในอบายภูมิ ถ้าไม่เกิดในอบายภูมิ หากมาเกิดเป็นมนุษย์

^{๔๑} ดูรายละเอียดใน พระสุตฺตธรรมานูวັตร (เทียบ สิริธาวาณ) ผศ.ดร. (และคณะ), “หลักกรรมทางพระพุทธศาสนาในวิถีชีวิตสังคมไทย”, รายงานวิจัย, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๔๕-๔๗.

ก็จะเป็นผู้เกิดในตระกูลต่ำ บุคคลบางคนเป็นผู้เกิดในตระกูลสูง เพราะเป็นผู้ไม่กระด้าง ไม่เย่อหยิ่ง กราบไหว้ผู้ควรกราบไหว้ กรรมนั้นเมื่อตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ถ้าไม่เกิดในสุคติโลกสวรรค์ หากมาเกิดเป็นมนุษย์ ก็จะเป็นผู้เกิดในตระกูลสูง

คู่ที่ ๗ บุคคลบางคนเป็นผู้มีปัญญาทราม เพราะเป็นผู้ไม่เข้าไปหาและสอบถามสมณะหรือพรหมณ์ กรรมนั้นเมื่อตายแล้วจะไปเกิดในอบายภูมิ ถ้าไม่เกิดในอบายภูมิ หากมาเกิดเป็นมนุษย์ ก็จะเป็นผู้มีปัญญาทราม บุคคลบางคนเป็นผู้มีปัญญามาก เพราะเป็นผู้เข้าไปหาและสอบถามสมณะหรือพรหมณ์ กรรมนั้นเมื่อตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ถ้าไม่เกิดในสุคติโลกสวรรค์ หากมาเกิดเป็นมนุษย์ ก็จะเป็นผู้มีปัญญามาก^{๔๒}

สรุปได้ว่า จากพระสูตรต่าง ๆ ข้างต้น กฎแห่งกรรมในพระไตรปิฎก มีความหมายและนัยยะที่บ่งชี้ให้เห็นว่ากฎแห่งกรรมนั้น ไม่ว่าบุคคลใดเป็นผู้กระทำความผิดนั้นก็จะส่งผลให้แก่บุคคลนั้น กฎของธรรมชาตินั้นเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเองและกฎแห่งกรรมซึ่งเป็นกฎธรรมชาติอย่างหนึ่งนั้นมีหลักอยู่ว่าเมื่อกระทำความผิดใดไว้ ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม ผู้ที่กระทำความผิดย่อมได้รับผลของการกระทำนั้น ผู้อื่นไม่สามารถมารับผลแห่งการกระทำแทนได้ กฎแห่งกรรม ถือได้ว่าเป็นอีกเรื่องหนึ่งที่มีความสำคัญในทางพระพุทธศาสนา บุคคลที่ไม่รู้กฎแห่งกรรมหรือหลักความจริงในชีวิต ก็อาจจะเกิดความท้อแท้ในการทำความดี เพราะทำไปแล้วไม่เกิดผลตามที่ตนต้องการ การเชื่อกฎแห่งกรรมนั้น โดยสรุปก็คือหลักแห่งการพึ่งตนเอง หรือการทำตนเองให้ประเสริฐขึ้นนั่นเอง

๒.๒.๒.๒ การให้ผลของกรรมที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

กรรมเป็นการกระทำของบุคคล ซึ่งไม่เกี่ยวกับกำเนิด หรือชนชาติ หรือวรรณะใด หากแต่เป็นการกระทำที่เกิดแต่ตัวของบุคคลแต่ละคน เมื่อเจตนาที่ประกอบด้วยกุศลก็จะเป็นกุศลกรรม หากเจตนาที่ประกอบด้วยอกุศล ก็จะเป็นอกุศลกรรม และผู้ที่กระทำความผิดย่อมเป็นผู้รับวิบากกรรมนั้น พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสถึงการให้ผลของกรรมไว้มากมายหลายแห่ง ผู้วิจัยได้ศึกษาและประมวลไว้โดยสังเขป ดังนี้

ก. สāvakaสูตร ว่าด้วยกรรมและทิวฐิที่มีโทษ

กรรมที่บุคคลกระทำลงไปแล้ว ไม่ว่าจะป็นกรรมดีหรือกรรมชั่ว ย่อมไม่สูญเปล่า ดังข้อความที่ว่า “กรรมดีหรือกรรมชั่วทุกอย่างที่กระทำไว้ ย่อมมีผล ขึ้นชื่อว่ากรรม แม้จะเล็กน้อย ที่จะว่างเปล่าย่อมไม่มี”^{๔๓} การกระทำความผิดที่มีโทษและที่ไม่มีโทษ พระพุทธเจ้าตรัสว่า

ภิกษุทั้งหลาย ผู้ที่ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ ย่อมดำรงอยู่ในนรกเหมือนกับถูกนำไปฝังไว้ ธรรม ๔ ประการ อะไรบ้าง คือ ๑. กายกรรมที่มีโทษ ๒. วาจากรรมที่มีโทษ ๓. มโนกรรมที่มีโทษ ๔. ทิวฐิที่มีโทษ บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการนี้แล ย่อมดำรงอยู่ในนรกเหมือนกับถูกนำไปฝังไว้

^{๔๒} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๕๐-๒๕๖/๓๕๐-๓๕๕.

^{๔๓} พ.ช. (ไทย) ๒๗/๒๕-๒๕/๔๗๓.

ภิกษุทั้งหลาย ผู้ที่ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ ย่อมดำรงอยู่ในสวรรค์เหมือนได้รับอัญเชิญไปประดิษฐานไว้ ธรรม ๔ ประการ อะไรบ้าง คือ ๑. กายกรรมที่ไม่มีโทษ ๒. วาจากรรมที่ไม่มีโทษ ๓. มโนกรรมที่ไม่มีโทษ ๔. ทิฐิที่ไม่มีโทษ บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการนี้แล ย่อมดำรงอยู่ในสวรรค์เหมือนได้รับอัญเชิญไปประดิษฐานไว้^{๔๔}

เมื่อกล่าวถึงโทษที่จะได้รับ ที่ได้กระทำความกรรม วาจากรรม มโนกรรมแล้ว พระพุทธองค์ทรงตรัสถึงโทษว่า มีอยู่ ๒ ประการคือ “โทษที่ให้ผลในภพนี้ และโทษที่ให้ผลในภพหน้า”^{๔๕} พระพุทธองค์ทรงอธิบายว่า โทษที่ให้ผลในภพนี้คือ โทษที่เห็นได้ในชาตินี้หรือโทษในปัจจุบัน การถูกจองจำทำโทษมีประการต่าง ๆ เช่นการเชียนด้วยหวาย ด้วยแส้ การตัดมือตัดเท้า ตัดศีรษะ ตลอดจนให้สุนัขกัดทำนองที่พระราชารับสั่งให้ลงโทษ เป็นต้น บุคคลผู้กลัวโทษทำนองนี้แล้ว ไม่กล้าประพฤติชั่ว ไม่กล้ายื้อแย่งของของผู้ใด ส่วนโทษที่ให้ผลในภพหน้านั้น คืออบาย ทุกคติ วินิบาต นรก อันบุคคลผู้ประกอบกรรมชั่วจะพึงได้รับหลังจากตายไปแล้ว ผู้หวั่นเกรงต่อโทษนี้ ย่อมเว้นการกระทำความชั่วด้วยกาย วาจา และใจ และประพฤติแต่กรรมดีด้วยกาย วาจา และใจ หากพิจารณาถึงพุทธพจน์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกในหลาย ๆ ที่แล้ว จะเห็นว่าพระพุทธองค์ทรงเน้นให้เห็นโทษอันร้ายแรงที่ให้ผลในภพหน้ามากกว่าโทษที่ให้ผลในภพนี้ พระองค์ทรงมีเหตุผลว่า ความทุกข์ในนรกนั้นเป็นความทุกข์หนักและระยะยาวนานกว่า ไฟนรกร้อนแรงกว่าไฟในโลกนี้ อย่างไรก็ตาม บุคคลที่กลัวภัยในภพหน้า เช่นกลัวตกนรกนั้น ย่อมไม่กล้าประพฤติชั่วทางกาย วาจา และใจ เมื่อไม่ประพฤติชั่วก็เป็นอันระงับภัยในปัจจุบันไปด้วย

ข. มัลลิกาเทวีสูตร ว่าด้วยพระนางมัลลิกาเทวี

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับ ณ พระเชตวัน เมืองสาวัตถี พระนางมัลลิกา อัครมเหสีของพระเจ้าปเสนทิโกศล ทูลถามพระพุทธองค์ว่า

๑. เพราะเหตุไร สตรีบางคนในโลกนี้ มีผิวพรรณไม่งาม รูปชั่ว ไม่น่าดูและเป็นคนยากจน ขัดสน และมีศักดิ์น้อย

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า เพราะเป็นผู้มักโกรธ มากไปด้วยความคับแค้นใจ และไม่ได้ให้ทานไว้ด้วยดี ยังเป็นผู้ชอบบริษยา ตัดรอนลามสัการะของผู้อื่น ถ้าสตรีนั้นจุติจากอภัพนั้นมาสู่ความเป็นอย่างนี้ กลับมาเกิดในชาติใด ๆ ย่อมเป็นผู้มีผิวพรรณไม่งาม รูปชั่ว ไม่น่าดูและเป็นคนยากจนขัดสน และมีศักดิ์น้อย

๒. เพราะเหตุไร สตรีบางคนในโลกนี้ มีผิวพรรณไม่งาม รูปชั่ว ไม่น่าดู แต่เป็นคนมั่งคั่งมีทรัพย์มาก และมีศักดิ์ใหญ่

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า เพราะเป็นผู้มักโกรธ มากไปด้วยความคับแค้นใจ แต่ได้ให้ทานไว้ด้วยดี ยังเป็นผู้ไม่บริษยา ไม่ตัดรอนลามสัการะของผู้อื่น ถ้าสตรีนั้นจุติจากอภัพนั้นมาสู่

^{๔๔} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๓๙/๓๕๕.

^{๔๕} อัง.ทก. (ไทย) ๒๐/๑/๕๗.

ความเป็นอย่างนี้ กลับมาเกิดในชาติใด ๆ ย่อมเป็นผู้มีผิวพรรณไม่งาม รูปชั่ว ไม่น่าดู แต่เป็นคนมั่งคั่งมีทรัพย์สินมาก และมีศักดิ์ใหญ่

๓. เพราะเหตุไร สตรีบางคนในโลกนี้ มีรูปงาม น่าดู น่าเลื่อมใส มีผิวพรรณผุดผ่องยิ่งนัก แต่เป็นคนยากจนขัดสน และมีศักดิ์น้อย

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า เพราะเป็นผู้ไม่โกรธ ไม่มากไปด้วยความคับแค้นใจ แต่ไม่ได้ให้ทานไว้ด้วยดี ยังเป็นผู้ชอบริษยา ตัดรอนลามสักการะของผู้อื่น ถ้าสตรีนั้นจุติจากอัตภาพนั้นมาสู่ความเป็นอย่างนี้ กลับมาเกิดในชาติใด ๆ ย่อมเป็นผู้มีรูปงาม น่าดู น่าเลื่อมใส มีผิวพรรณผุดผ่องยิ่งนัก แต่เป็นคนยากจนขัดสน และมีศักดิ์น้อย

๔. เพราะเหตุไร สตรีบางคนในโลกนี้ มีรูปงาม น่าดู น่าเลื่อมใส มีผิวพรรณผุดผ่องยิ่งนัก และเป็นคนมั่งคั่งมีทรัพย์สินมาก มีศักดิ์ใหญ่

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า เพราะเป็นผู้ไม่โกรธ ไม่มากไปด้วยความคับแค้นใจ และได้ให้ทานไว้ด้วยดี ยังเป็นผู้ไม่ชอบริษยา ไม่ตัดรอนลามสักการะของผู้อื่น ถ้าสตรีนั้นจุติจากอัตภาพนั้นมาสู่ความเป็นอย่างนี้ กลับมาเกิดในชาติใด ๆ ย่อมเป็นผู้มีรูปงาม น่าดู น่าเลื่อมใส มีผิวพรรณผุดผ่องยิ่งนัก และเป็นคนมั่งคั่งมีทรัพย์สินมาก มีศักดิ์ใหญ่

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสจบลง พระนางมัลลิกาทูลว่า ในชาติก่อนเพราะนางคงเป็นผู้มักโกรธ กระທပကတံမံမံไม่ได้ มาในชาตินี้จึงมีผิวพรรณไม่งาม รูปไม่สวย แต่คงให้ทานไว้ด้วยดีแก่สมณพราหมณ์ทั้งหลาย จึงเป็นผู้มั่งคั่งมีทรัพย์สินมาก และคงเป็นผู้ไม่ชอบริษยา ไม่ตัดรอนลามสักการะของผู้อื่น จึงเป็นผู้มีศักดิ์ใหญ่ ใหญ่กว่าสตรีทั้งหลายอื่นในขัตติยสกุล และพระนางกราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป จะไม่เป็นผู้มักโกรธ จะถวายทานแก่สมณพราหมณ์ และจะไม่ริษยาในลามสักการะของผู้อื่น พระนางทูลสรรเสริญพระธรรมเทศนา และแสดงตนเป็นอุบาสิกา นับถือพระรัตนตรัยตลอดชีวิต^{๔๖}

จากพระสูตรข้างต้นนี้ แสดงให้เห็นถึงควมมีศรัทธาของพระนางมัลลิกาต่อพระผู้มีพระภาคเจ้า เนื่องจากพระพุทธศาสนา เป็นศาสนาแห่งเหตุและผล ไม่สอนให้เชื่ออย่างมง่าย แม้จะสอนเรื่องความศรัทธา (ความเชื่อ) แต่ความเชื่อนั้นต้องตั้งอยู่บนรากฐานแห่งปัญญา ศรัทธาในพระพุทธศาสนามีความเกี่ยวข้องกับกรรมและการให้ผลของกรรมโดยตรง โดยเฉพาะเชื่อในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ดังข้อความว่า “อริยสาวกในธรรมวินัยนี้เป็นผู้มีศรัทธา เชื่อปัญญาเครื่องตรัสรู้ของตถาคตว่า แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ ฯลฯ เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นพระพุทธเจ้า เป็นพระผู้มีพระภาค นี้เรียกว่าสัทธาพละ”^{๔๗}

^{๔๖} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๔๗/๓๐๐-๓๐๓.

^{๔๗} อัง.สตตก. (ไทย) ๒๓/๔/๕-๖.

ค. โลงนผลสูตร ว่าด้วยผลกรรมกับก้อนเกลือ

กรรมชั่วที่บุคคลกระทำลงไปแล้ว ซึ่งจะมีผลในโอกาสต่อไป ถ้าผู้นั้นเร่งกระทำความดีให้มากขึ้น จนมากกว่ากรรมชั่ว ผลของกรรมชั่วก็ค่อย ๆ จางลงจนไม่มีอนุภาพในการทำให้เกิดผลเป็นความทุกข์ได้ เปรียบเหมือนเกลือกับน้ำ เกี่ยวกับเรื่องนี้มีพุทธพจน์ดังนี้

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ทำบาปกรรมแม้เพียงเล็กน้อย บาปกรรมก็นำเขาไปสู่สุคติ ส่วนบุคคลบางคนในโลกนี้ทำบาปกรรมเพียงเล็กน้อยเช่นนั้นแล บาปกรรมนั้นให้ผลในปัจจุบันเท่านั้น ไม่ให้ผลแม้แต่น้อยในอัตภาพที่ ๒ (ชาติหน้า) ไม่จำเป็นต้องพุดถึงผลมาก

บุคคลที่ทำบาปกรรมแม้เพียงเล็กน้อย บาปกรรมนั้นก็นำเขาไปสู่สุคติ คือบุคคลบางคนในโลกนี้ไม่เจริญกาย ไม่เจริญศีล ไม่เจริญจิต ไม่เจริญปัญญา มีคุณน้อย มีอัตภาพน้อย มักอยู่เป็นทุกข์เพราะผลกรรมเล็กน้อย บุคคลเช่นนี้ทำบาปกรรมแม้เพียงเล็กน้อย บาปกรรมนั้นก็นำเขาไปสู่สุคติ

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนบุรุษใส่ก้อนเกลือลงในขันใบน้อย เธอทั้งหลายเข้าใจเรื่องนั้นอย่างไร น้ำในขันเล็กน้อยนั้นเค็ม ดื่มน้ำไม่ได้เพราะก้อนเกลือโน้นใช่หรือไม่ “อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า” ข้อนั้นเพราะเหตุไร “เพราะในขันน้ำมีน้ำนิดหน่อย น้ำนั้นจึงเค็ม ดื่มน้ำไม่ได้ เพราะก้อนเกลือโน้นพระพุทธเจ้าข้า”

บุคคลที่ทำบาปกรรมเพียงเล็กน้อยเช่นนั้นแล บาปกรรมนั้นให้ผลในปัจจุบันเท่านั้น ไม่ให้ผลแม้แต่น้อยในอัตภาพที่ ๒ ไม่จำเป็นต้องพุดถึงผลมาก คือ บุคคลบางคนในโลกนี้เจริญกาย เจริญศีล เจริญจิต เจริญปัญญา แล้วมีคุณไม่น้อย มีอัตภาพใหญ่ เป็นอภิมานวิหารี บุคคลเช่นนี้ทำบาปกรรมเพียงเล็กน้อยเช่นนั้นแล บาปกรรมนั้นให้ผลในปัจจุบันเท่านั้น ไม่ให้ผลแม้แต่น้อยในอัตภาพที่ ๒ ไม่จำเป็นต้องพุดถึงผลมาก

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนบุคคลใส่ก้อนเกลือลงในแม่น้ำคงคา เธอทั้งหลายเข้าใจเรื่องนั้นอย่างไร แม่น้ำคงคานั้นเค็ม ดื่มน้ำไม่ได้เพราะก้อนเกลือโน้นใช่หรือไม่ “ไม่ใช่อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า” ข้อนั้นเพราะเหตุไร “เพราะในแม่น้ำคงคานั้นมีห้วงน้ำใหญ่ น้ำนั้นจึงไม่เค็ม ดื่มน้ำได้เพราะก้อนเกลือโน้น พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ก็ฉันทันเหมือนกันแล ทำบาปกรรมแม้เพียงเล็กน้อย บาปกรรมนั้นก็นำเขาไปสู่สุคติ ส่วนบุคคลบางคนในโลกนี้ทำบาปกรรมเพียงเล็กน้อยเช่นนั้นแล บาปกรรมนั้นให้ผลในปัจจุบันเท่านั้น ไม่ให้ผลแม้แต่น้อยในอัตภาพที่ ๒ ไม่จำเป็นต้องพุดถึงผลมาก^{๔๘}

บทสรุปจากพระสูตรนี้ เป็นการอุปมากรรมเหมือนกับเกลือ เมื่อบุคคลที่มีคุณธรรมเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงเพียงเล็กน้อยเหมือนในน้ำในขันใบน้อย เมื่อทำบาปกรรม บาปกรรมย่อมให้ผลมาก ส่วนบุคคลมีคุณธรรมมากเหมือนน้ำในแม่น้ำคงคา เมื่อทำบาปกรรม บาปกรรมให้ผลเพียงเล็กน้อย หรืออาจไม่ให้ผลเลยก็ได้ บุคคลยังมีคุณธรรมสูงมากขึ้นเพียงใด โอกาสที่จะล้างบาปหรือละลายบาปก็

^{๔๘} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๑๐๑/๓๓๖-๓๓๘.

มีมากขึ้นเพียงนั้น เพราะคุณความดีหรือความบริสุทธิ์ของใจนั้น มีคุณสมบัติ มีอานุภาพในการทำลายบาป ดังพุทธพจน์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย หม้อที่คว่ำ น้ำย่อมไหลออกอย่างเดียว ไม่ไหลเข้าแม้ฉันใด ภิกษุก็ฉันนั้นเหมือนกัน เมื่อเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ทำอริยมรรคมีองค์ ๘ ให้มาก ย่อมคายบาปอกุศลธรรมออกอย่างเดียว ไม่ให้กลับมา”^{๔๙}

๒.๓ กรรมและการให้ผลของกรรมตามนัยแห่งอรรถกถา

๒.๓.๑ กรรม ๑๑ อย่าง ตามมโนรลปุณณิ

ในคัมภีร์มโนรลปุณณิอรรถกถา อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต นิทานสูตร จำแนกกรรมไว้หลายอย่าง ได้แก่ กรรม ๑๑ อย่างตามสูตรต้นตักปรียาย กรรม ๑๖ อย่างตามแนวอภิธรรม และกรรม ๑๒ อย่างตามแนวแห่งปฏิสัมภิทามรรค ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

๑. กรรมให้ผลในปัจจุบันคือในภพนี้ (ทิฏฐธรรมเวทนียกรรม)
๒. กรรมให้ผลในภพที่จะไปเกิดคือในภพหน้า (อุปปีชชเวทนียกรรม)
๓. กรรมให้ผลในภพต่อ ๆ ไป (อปรปรียายเวทนียกรรม)
๔. กรรมหนัก (ครุกรรม)
๕. กรรมทำมากหรือกรรมชิน (พหุลกรรม, อาจิณณกรรม)
๖. กรรมจวนเจียน หรือกรรมใกล้ตาย (อาสันนกรรม)
๗. กรรมสักว่าทำ (กฏัตตากรรม)
๘. กรรมแต่งให้เกิด (ชนกกรรม)
๙. กรรมสนับสนุน (อุปถัมภกกรรม)
๑๐. กรรมบีบคั้น (อุปปีฬกกรรม)
๑๑. กรรมตัดรอน (อุปฆาตกรรม)^{๕๐}

ทั้งนี้มีอธิบายดังนี้

๑. ทิฏฐธรรมเวทนียกรรม มีคำอธิบายว่า “ทิฏฐธมฺเม เวทนียนฺติ ทิฏฐธมฺเมเวทนียํ, กรรมที่พึงได้เสวยในอัตตภาพที่ปรากฏในภพนี้ ฉะนั้นกรรมนั้นชื่อว่าทิฏฐธมฺเมเวทนีย ได้แก่อกุศลกรรม และมหากุศลกรรมเจตนาที่ในขณะดวงที่ ๑”^{๕๑} เป็นกรรมที่ให้ผลในปัจจุบัน คือให้ผลในชาตินี้ หมายความว่า เมื่อบุคคลกระทำทิฏฐธรรมเวทนียกรรมเข้าแล้ว ย่อมจะได้รับผลแห่งกรรมที่ตนทำในชาติปัจจุบันนี้ทีเดียว^{๕๒} ที่เป็นกุศลก็ตาม อกุศลก็ตาม ย่อมจะได้รับผลแห่งกรรมที่ตนทำในอัตตภาพนี้เท่านั้น

^{๔๙} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๕๓/๘๓.

^{๕๐} อ.ต.อ. (ไทย) ๒/๓๔/๑๕๔.

^{๕๑} พระสังฆมณฑลสังฆนายก อัมมาจริยะ, ปรมัตถสังคหะ มหาอภิธัมมัตถสังคหะ ปริมุขที่ ๕ เล่ม ๒, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: หจก. ทิพย์วิสุทธิ, ๒๕๕๕) หน้า ๔๒.

^{๕๒} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร), กรรมที่บีบคั้น, หน้า ๒๔๐.

แต่เมื่อไม่สามารถให้วิบากอย่างนั้น จะเป็นอโหสิกรรมไป คือถึงความเป็นกรรมที่ไม่มีวิบาก เปรียบเหมือนกับพราณเนื้อที่ว่าเปรียบเหมือนลูกศรที่นายพราณเนื้อ เห็นเนื้อแล้วโง่งนยิงไป ถ้าไม่พลาดก็จะทำให้น้ำมันล้นลงในที่นั่นเอง ลำดับนั้น นายพราณเนื้อก็จะถลกหนังเนื้อนั้น ออก เชื้อนให้เป็นชิ้นน้อยชิ้นใหญ่ ถูเนื้อไปเลี้ยงลูกเมีย แต่ถ้าพลาด เนื้อจะหนีไป ไม่หันกลับมาดูทิศนั้นอีก ฉันทใด ข้ออุปไมยนี้ ก็พึงทราบฉันทนั้น อธิบายว่า การกลับได้วาระแห่งวิบาก ของทิวฐธรรมเวทนิยกรรม เหมือนกับลูกศรที่ยิงถูกเนื้อโดยไม่พลาด การกลับกลายเป็นกรรมที่ไม่มีวิบาก เหมือนลูกศรที่ยิงพลาด ฉะนั้น^{๕๓}

๒. อุปัชชเวทนิยกรรม มีคำอธิบายว่า “อุปัชช เวทนีย ผลิ เอตสชาติ อุปัชชเวทนีย, ผลที่ได้รับในภพที่ ๒ มีอยู่แก่กรรมนั้น ฉะนั้น กรรมนั้น ชื่อว่าอุปัชชเวทนีย”^{๕๔} เป็นกรรมที่ให้ผลในชาติที่ ๒ หมายความว่า เมื่อบุคคลทำอุปัชชเวทนิยกรรมนี้เข้าแล้ว ย่อมจะได้รับผลแห่งกรรมที่ตนทำ ในชาติที่ ๒ คือในชาติหน้าซึ่งต่อจากชาตินี้อย่างแน่นอนโดยไม่ต้องสงสัย^{๕๕}

แต่ในบรรดาकुศลอกุศลทั้งสองฝ่ายนี้ อุปัชชเวทนิยกรรมนั้นในฝ่ายที่เป็นกุศล พึงทราบด้วย สามารถแห่งสมาบัติ ๘ ในฝ่ายที่เป็นอกุศล พึงทราบด้วยสามารถแห่งอนันตริยกรรม ๕ บรรดากรรมทั้งสองฝ่ายนั้น ผู้ที่ได้สมาบัติ ๘ จะเกิดในพรหมโลกด้วยสมาบัติข้อเดียว ฝ่ายผู้กระทำอนันตริยกรรม ๕ จะบังเกิดในนรกด้วยกรรมข้อเดียว สมาบัติที่เหลือและกรรมทั้งหลาย จะถึงความเป็นอโหสิกรรมไปหมด คือเป็นกรรมที่ไม่มีวิบาก^{๕๖}

๓. อปรปரியเวทนิยกรรม^{๕๗} มีคำอธิบายว่า “อปรปรีเย เวทนีย อปรปรีเยเวทนีย, กรรมที่มีผลอันบุคคลพึงได้รับในภพอื่น ๆ ชื่อว่าอปรปรีเยเวทนีย”^{๕๘} เป็นกรรมที่ให้ผลในภพอื่น ๆ คือ ตั้งแต่ภพที่ ๓ เป็นต้นไป หมายความว่า เมื่อบุคคลใดทำกรรมนี้เข้าแล้ว ย่อมจะได้ผลแห่งกรรมที่ตนทำ ตั้งแต่ชาติที่ ๓ เป็นต้นไปอย่างหลีกเลี่ยงไม่พ้น^{๕๙}

อปรปรีเยเวทนิยกรรมนั้น ในอนาคตได้โอกาสเมื่อใด ก็จะทำให้วิบากเมื่อนั้น เมื่อความเป็นไปแห่งสังสารวัฏยังมีอยู่ ก็ยังไม่ถือว่าเป็นอโหสิกรรม กรรมทั้งหมดนั้นควรแสดงด้วยเรื่องพราณสุนัข เปรียบเหมือนสุนัขที่นายพราณเนื้อปล่อยไป เพราะเห็นเนื้อ จึงวิ่งตามเนื้อไป ตาม

^{๕๓} อัง.ติก.อ. (ไทย) ๒/๓๔/๑๕๕.

^{๕๔} พระสัทธัมมโชติกะ อัมมาจริยะ, **ปรมัตถโชติกะ มหาอภิธัมมัตถสังคหฎีกา ปริจเฉทที่ ๕ เล่ม ๒**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, หน้า ๕๑.

^{๕๕} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร), **กรรมทีปนี**, หน้า ๓๐๕.

^{๕๖} อัง.ติก.อ. (ไทย) ๒/๓๔/๑๕๕-๑๕๖.

^{๕๗} คำว่า อปรปรีเยเวทนีย นี้ เมื่อตัดบทแล้วมี ๓ บทคือ อปร+อปร+เวทนีย, อปร หมายถึงภพอื่น, อปร หมายถึงภพอื่น, เวทนีย หมายถึงผลที่พึงได้รับ เมื่อรวมกันแล้วเป็น อปรปรีเยเวทนีย หมายถึงกรรมที่ส่งผลในภพอื่น ๆ, พระสัทธัมมโชติกะ อัมมาจริยะ, **ปรมัตถโชติกะ มหาอภิธัมมัตถสังคหฎีกา ปริจเฉทที่ ๕ เล่ม ๒**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, หน้า ๕๔.

^{๕๘} พระสัทธัมมโชติกะ อัมมาจริยะ, **ปรมัตถโชติกะ มหาอภิธัมมัตถสังคหฎีกา ปริจเฉทที่ ๕ เล่ม ๒**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, หน้า ๕๔.

^{๕๙} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร), **กรรมทีปนี**, หน้า ๓๔๖.

ทันในที่ใด ก็จะกัดในที่นั้นแล ฉันทใด กรรมนี้ก็ฉันทนั้นเหมือนกัน ได้โอกาสในที่ใด ก็จะทำให้วิบากในที่นั้นทันที ขึ้นชื่อว่าสัตว์ จะรอดพ้นไปจากกรรมนั้นเป็นไม่มี^{๖๐}

๔. ครุกรรม มีคำอธิบายว่า “กมมนตเรหิ ปฏิพาหิตุ อสุกกุณเวยตตา ครุกัมมมนติ ครุ กมมัม, กรรมที่หนักแน่นเพราะกรรมอื่น ๆ ไม่สามารถห้ามการให้ผลได้ ฉะนั้น จึงชื่อว่า ครุกรรม”^{๖๑}

ครุกรรมนี้นั้น ในฝ่ายกุศลพึงทราบว่าได้แก่มหัคคตกรรม^{๖๒} ในฝ่ายอกุศล พึงทราบว่าได้แก่ อนันตริยกรรม ๕^{๖๓} เมื่อครุกรรมนั้นยังมีอยู่ กุศลกรรมหรืออกุศลกรรมที่เหลือจะไม่สามารถให้ผลได้ ครุกรรมแม้ทั้งสองอย่างนั้นแล ย่อมให้ปฏิสนธิได้ เปรียบเหมือนก้อนกรวดหรือก้อนเหล็ก แม้ประมาณเท่าเมล็ดพันธุ์ฝักกาด ที่เขาโยนลงในห้วงน้ำย่อมไม่สามารถจะลอยขึ้นเหนือน้ำได้ จะจมลงใต้น้ำอย่างเดียว ฉันทใด ในกุศลกรรมก็ดี อกุศลกรรมก็ดี ก็ฉันทนั้นเหมือนกัน กรรมฝ่ายใดหนัก เขาจะถือกรรมฝ่ายนั้น^{๖๔}

๕. พหุกรรม หรืออาจิณณกรรม มีคำอธิบายว่า “อาจียติ पुनः पुनः กรियतीति อาจิณณ, กรรมอันใดที่บุคคลพึงสั่งสมไว้บ่อย ๆ ฉะนั้น กรรมนั้นชื่อว่าอาจิณณกรรม”^{๖๕} ได้แก่กรรม คือการกระทำสิ่งที่ดีและไม่ดีอยู่เสมอ ๆ บ่อย ๆ สั่งสมสิ่งที่ดีและไม่ดีไว้ในสันดานของตนมาก ๆ กรรมคือการกระทำสิ่งที่ดีและไม่ดีอยู่เสมอนี้ เรียกชื่อว่าอาจิณณกรรม บางที่ท่านก็เรียกว่า พหุกรรม ก็มี^{๖๖}

พหุกรรมนั้น พึงทราบด้วยอำนาจการเสพจนคุ้นที่ได้แล้ว ตลอดกาลนาน อีกอย่างหนึ่ง ในฝ่ายกุศลกรรมที่มีกำลัง กรรมใดสร้างโสมนัสให้ ในฝ่ายอกุศลกรรม กรรมใดสร้างความเดือดร้อนให้ กรรมนั้นชื่อว่าพหุกรรม เปรียบเหมือนเมื่อนักมวยปล้ำ ๒ คนขึ้นเวที คนใดมีกำลังมาก คนนั้นจะทำให้อีกฝ่ายหนึ่งล้ม (แพ้) ไป ฉันทใด พหุกรรมนอกนี้ ก็ฉันทนั้นเหมือนกัน จะทัฬหกรรมพวกนี้ที่มีกำลังน้อย (ชนะ) ไป กรรมใดมากโดยการเสพจนคุ้น หรือมีกำลังโดยอำนาจทำให้เดือดร้อนมาก กรรมนั้นจะให้วิบาก^{๖๗}

^{๖๐} อัง.ติก.อ. (ไทย) ๒/๓๔/๑๕๖.

^{๖๑} พระสังฆมณฑลสังฆราช อัมมาจริยะ, **ปรมัตถโชติกะ มหาอภิธัมมัตถสังคหฎีกา ปริจเฉทที่ ๕ เล่ม ๒**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, หน้า ๓๓.

^{๖๒} มหัคคตกรรม ฝ่ายกุศล คือมหัคคตกุศล ๙ ประการ ได้แก่ รูปกุศล ๕ ประการ และอรุพกุศล ๔ ประการ อันเป็นกุศลที่เกิดจากการบำเพ็ญสมณธรรมฐาน, ดูรายละเอียดใน พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร), **กรรมที่ปณี**, หน้า ๑๔๒-๑๔๓.

^{๖๓} อนันตริยกรรม ๕ คือ ๑. มาตุฆาต ฆาตมารดา ๒. ปิตุฆาต ฆาตบิดา ๓. อรหันตฆาต ฆาตพระอรหันต์ ๔. โลหิตุปบาท ทำร้ายพระพุทธเจ้าจนถึงยังพระโลหิตให้ห้อขึ้นไป ๕. สังฆเภท ยังสงฆ์ให้แตกกัน, ดูรายละเอียดใน พระสังฆมณฑลสังฆราช อัมมาจริยะ, **ปรมัตถโชติกะ มหาอภิธัมมัตถสังคหฎีกา ปริจเฉทที่ ๕ เล่ม ๒**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, หน้า ๓๖-๓๗.

^{๖๔} อัง.ติก.อ. (ไทย) ๒/๓๔/๑๕๖.

^{๖๕} พระสังฆมณฑลสังฆราช อัมมาจริยะ, **ปรมัตถโชติกะ มหาอภิธัมมัตถสังคหฎีกา ปริจเฉทที่ ๕ เล่ม ๒**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, หน้า ๓๘.

^{๖๖} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร), **กรรมที่ปณี**, หน้า ๑๘๗.

^{๖๗} อัง.ติก.อ. (ไทย) ๒/๓๔/๑๕๗.

๖. อาสันนกรรม มีคำอธิบายว่า “อาสนเน อนุสฺสริตฺ อาสนนํ (วา) อาสนเน กตฺ อาสนนํ, กรรมที่ดีหรือไม่ดีที่บุคคลระลึกได้ในเวลาใกล้จะตาย ชื่อว่าอาสันนกรรม (หรือ) กรรมที่ดีหรือไม่ดีที่บุคคลกระทำในเวลาใกล้จะตาย ชื่อว่าอาสันนกรรม”^{๖๘}

อาสันนกรรมนั้น เมื่อกุศลกรรมและอกุศลกรรมเหล่านี้ถึงจะมีอยู่ ย่อมให้วิบาก เพราะอยู่ใกล้เวลาใกล้ตาย เปรียบเหมือนเมื่อเปิดประตูออกซึ่งมีฝูงโคเต็มคอก แม้เมื่อส่วนด้านอื่นจะมีโคที่ฝึกแล้วและโคมีกำลังอยู่ โคตัวใดอยู่ใกล้ประตูคอก โดยที่สุดแม้จะเป็นโคแก่ถอยกำลังก็ตาม โคตัวนั้นย่อมออกได้ก่อนทีเดียว^{๖๙}

๗. กุฏตดากรรม มีคำอธิบายว่า “กุฏตตา เอว กมฺมนติ กุฏตตาคมฺมํ, การกระทำที่ได้ชื่อว่ากรรม ก็โดยที่ว่ากระทำลงไปแล้วเท่านั้น ฉะนั้น จึงชื่อว่ากุฏตดากรรม”^{๗๐} กุฏตดากรรมนี้ หมายถึงอกุศลกรรมและอกุศลกรรมที่สัตว์บุคคลได้กระทำมาแล้วในอดีตภพคือในชาติก่อน ๆ ซึ่งได้แก่อุปการิยายเวทนียกรรมอย่างหนึ่ง และที่สัตว์บุคคลพากันกระทำในภพปัจจุบันคือในชาตินี้ ที่ไม่เข้าถึงความป็นกรรม อาสันนกรรม และอาจิณณกรรม เป็นกรรมที่กระทำโดยผู้กระทำไม่ได้มีเจตนา ไม่ได้มีความตั้งใจอย่างเต็มที่^{๗๑} “กุฏตดากรรมนั้นย่อมให้วิบากในภพใดภพหนึ่งได้บ้าง เพราะไม่มีกรรม ๓ อย่างเหล่านั้น เปรียบเหมือนท่อนไม้ที่คนบ้าขว้างไป ก็ตกไปในที่ใดที่หนึ่งได้”^{๗๒}

๘. ชนกกรรม มีคำอธิบายว่า “วิปากกฺขนธ กมฺมชฺรูปานิ ชเนตฺติ ชนํ, กรรมใดย่อมทำให้วิปากนามขันธ์และกัมมชรูปเกิดขึ้น ฉะนั้น กรรมนั้นชื่อว่าชนกกรรม”^{๗๓}

หมายความว่า ครั้นสัตว์ทั้งหลายตายลงแล้วเมื่อจะไปเกิดในภูมิต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่ในสังสารวัฏนี้ ย่อมเป็นไปด้วยอำนาจแห่งชนกกรรม ซึ่งทำหน้าที่ให้วิบากและกัมมชรูปเกิดขึ้นในปฏิสนธิกาลทั้งสิ้น และเมื่อสัตว์ทั้งหลายเกิดขึ้นมาแล้ว ก็ต้องมีอวัยวะน้อยใหญ่เกิดขึ้นตามสมควรแก่สัตว์นั้น ๆ พร้อมทั้งมีการเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การรู้รส การสัมผัส และการรักษาภพ (ภวังค์) เกิดขึ้นตามสมควร เหล่านี้ย่อมเป็นไปด้วยอำนาจแห่งชนกกรรม ซึ่งทำหน้าที่ให้วิบากและกัมมชรูปเกิดขึ้นในประวัติกาล^{๗๔}

^{๖๘} พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ, **ปรมัตถโชติกะ มหาอภิธัมมัตถสังคหฎฐิกา ปริจเฉทที่ ๕ เล่ม ๒**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, หน้า ๓๗.

^{๖๙} อัง.ติก.อ. (ไทย) ๒/๓๔/๑๕๕.

^{๗๐} พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ, **ปรมัตถโชติกะ มหาอภิธัมมัตถสังคหฎฐิกา ปริจเฉทที่ ๕ เล่ม ๒**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, หน้า ๓๘.

^{๗๑} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร), **กรรมทีปนี**, หน้า ๒๑๕.

^{๗๒} อัง.ติก.อ. (ไทย) ๒/๓๔/๑๖๑.

^{๗๓} พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ, **ปรมัตถโชติกะ มหาอภิธัมมัตถสังคหฎฐิกา ปริจเฉทที่ ๕ เล่ม ๒**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, หน้า ๑๐.

^{๗๔} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร), **กรรมทีปนี**, หน้า ๒๕.

“เมื่อชนกรรมนั้นยังเป็นไป กรรมอื่นย่อมให้เกิดวิบากได้ เปรียบเหมือนมารดาให้กำเนิด
อย่างเดียว ส่วนพี่เลี้ยงนางนม ประคบประหงม ฉันทิ ชนกรรมก็ฉันทิเหมือนกัน ให้เกิดปฏิสนธิ
เหมือนมารดา ส่วนกรรมที่มาประจบเข้าในปวัตติกาล เหมือนพี่เลี้ยงนางนม”^{๗๕}

๙. อุปัตถัมภกรรม มีคำอธิบายว่า “กมมนตร์ ว่า กมนิพพตฺตชนธสนฺตานํ ว่า อุปตถม
ภตฺติติ อุปตถมกํ, กรรมใดย่อมอุปถัมภ์ซึ่งกรรมอื่น ๆ และการสืบต่อแห่งชั้นที่เกิเกิดขึ้นจากกรรมอื่น ๆ
ฉันทิ กรรมนั้นชื่อว่าอุปัตถัมภกรรม”^{๗๖} อุปัตถัมภกรรม มีหน้าที่ช่วยอุปถัมภ์ค้ำชูสัตว์ทั้งหลายที่ไป
เกิดในภูมิต่าง ๆ ให้ได้รับความทุกข์และความสุขตามสมควรแก่กรรมของตน^{๗๗}

เพราะว่าบางคนทำกุศลกรรมแล้วบังเกิดในสุคติภพ เขาดำรงอยู่ในสุคติภพนั้น สร้างกุศล
กรรมเนื่อง ๆ สนับสนุนกรรมนั้น ย่อมท่องเที่ยวไปในสุคติภพนั้นหลายแสนปี บางคนทำ
อกุศลกรรมแล้วบังเกิดในทุคติภพ เขาดำรงอยู่ในทุคติภพนั้น สร้างอกุศลกรรมเนื่อง ๆ
สนับสนุนกรรมนั้น ย่อมท่องเที่ยวไปในทุคติภพนั้นหลายพันปี^{๗๘}

๑๐. อุปปีฬกรรม มีคำอธิบายว่า “กมมนตร์ ว่า กมนิพพตฺตชนธสนฺตานํ ว่า อุปปีฬตฺติ
อุปปีฬกํ, กรรมใดย่อมเบียดเบียนกรรมอื่น ๆ และการสืบต่อแห่งชั้น ๕ ที่เกิดจากกรรมอื่น ๆ นั้น
ฉันทิ กรรมนั้นชื่อว่าอุปปีฬกรรม”^{๗๙} อุปปีฬกรรมนี้ ย่อมทำหน้าที่เบียดเบียนซึ่งสุขและทุกข์อัน
กรรมอื่นให้บังเกิดอันกรรมอื่นให้อุบัติแล้วตัดซึ่งสุขและทุกข์อันกรรมอื่นให้บังเกิด มิได้ให้เพื่อจะให้ผล
แก่กรรมอื่น ตัดเสียซึ่งผลแห่งกรรมอื่น แล้วให้ผลด้วยตนเอง^{๘๐} มีอธิบายดังนี้

เมื่อกุศลกรรมกำลังให้ผลอยู่ อกุศลกรรมย่อมเป็นอุปปีฬกรรม ไม่ให้กุศลกรรมนั้นให้ผล
แม้เมื่ออกุศลกรรมกำลังให้ผลอยู่ กุศลย่อมเป็นอุปปีฬกรรม ไม่ให้อกุศลกรรมนั้นให้ผล เปรียบ
เหมือนต้นไม้ กอไม้ หรือเถาวัลย์ที่กำลังเจริญงอกงาม ใครคนใดคนหนึ่งเอาไม้ฟาดหรือเอา
ศัตรามาตัด เมื่อเป็นเช่นนั้น ต้นไม้ กอไม้ หรือเถาวัลย์นั้นก็ไม่สามารถเจริญงอกงาม ฉันทิ กุศล
กรรมก็ฉันทิเหมือนกัน เมื่อกำลังให้ผล ถูกอกุศลกรรมเบียดเบียน ก็หรือว่าอกุศลกรรมเมื่อ
กำลังให้ผล ถูกกุศลกรรมเบียดเบียน ก็ไม่สามารถจะให้ผลได้^{๘๑}

๑๑. อุปฆาตกรรม มีคำอธิบายว่า “กมมนตร์ ว่า กมนิพพตฺตชนธสนฺตานํ ว่า อุปฆาตตฺติ
ติ อุปฆาตกํ, กรรมใดย่อมเข้าตัดกรรมอื่น ๆ และการสืบต่อแห่งชั้น ๕ ที่เกิดจากกรรมอื่น ๆ นั้น

^{๗๕} อัง.ติก.อ. (ไทย) ๒/๓๔/๑๖๑.

^{๗๖} พระสังฆมณฑลสังฆนายก อัมมาจริยะ, ปรมัตถโชติกะ มหาอภิธัมมัตถสังคหฎฐิกา ปริจเฉทที่ ๕ เล่ม ๒,
พิมพ์ครั้งที่ ๕, หน้า ๑๑.

^{๗๗} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร), กรรมทีปนี, หน้า ๓๖-๓๗.

^{๗๘} อัง.ติก.อ. (ไทย) ๒/๓๔/๑๖๑.

^{๗๙} พระสังฆมณฑลสังฆนายก อัมมาจริยะ, ปรมัตถโชติกะ มหาอภิธัมมัตถสังคหฎฐิกา ปริจเฉทที่ ๕ เล่ม ๒,
พิมพ์ครั้งที่ ๕, หน้า ๒๔.

^{๘๐} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร), กรรมทีปนี, หน้า ๕๓.

^{๘๑} อัง.ติก.อ. (ไทย) ๒/๓๔/๑๖๒.

ฉะนั้น กรรมนั้นชื่อว่าอุปฆาตกรรม”^{๘๒} ทำหน้าที่เข้าไปตัดกรรมอื่นและวิบากแห่งกรรมอื่น อันเป็นสภาพตรงกันข้ามกับตน^{๘๓} “อุปฆาตกรรม เป็นได้ทั้งกุศล ทั้งอกุศล จะตัดรอนกรรมอื่นซึ่งมีกำลังมากกว่า ห้ามวิบากของกรรมนั้นไว้ ทำโอกาสแก่วิบากของตน ก็เมื่อกรรมทำโอกาสอย่างนี้ กรรมนั้นเรียกชื่อว่าเกิดผลแล้ว แม้คำว่า อุปัจเฉทกรรม ก็เป็นชื่อของอุปฆาตกรรมนั่นเอง”^{๘๔}

๒.๓.๒ กรรม ๑๒ ตามวิสุทธิมรรค

กรรม ๑๒ นี้ ปรากฏในปกรณวิเสสชื่อวิสุทธิมรรค ซึ่งรจนาโดยพระพุทธโฆสาจารย์ ได้จัดแบ่งกรรมออกเป็นประเภทได้ ๑๒ ประเภท ๓ หมวด ดังต่อไปนี้

หมวดที่ ๑ กรรมให้ผลตามคราว มี ๔ ประการคือ

๑. ทิฏฐธัมมเวทนียกรรม (กรรมให้ผลในภพนี้)
๒. อุปปัชชเวทนียกรรม (กรรมให้ผลต่อเมื่อเกิดแล้วในภพหน้า)
๓. อปรายเวทนียกรรม (กรรมให้ผลในภพต่อ ๆ ไป)
๔. อโหสิกรรม (กรรมให้ผลสำเร็จแล้ว)

ที่ชื่อว่าทิฏฐธัมมเวทนียกรรมให้ผลในอัตภาพนี้เท่านั้น แต่เมื่อไม่สามารถ (ให้ผล) อย่างนั้น ก็ถือว่าเป็นอโหสิกรรม ได้แก่ ผลของกรรมมีได้มีแล้ว ผลของกรรมจักไม่มี ผลของกรรมไม่มีอยู่ ชื่อว่าอุปปัชชเวทนียกรรมนั้น ให้ผลในอัตภาพถัดไป เมื่อไม่สามารถ (ให้ผล) อย่างนั้น ก็ถือว่าเป็นอโหสิกรรม ชื่อว่าอปรายเวทนียกรรมนั้น ได้โอกาสเมื่อใดในอนาคตกาล ก็ให้ผลเมื่อนั้น เมื่อยังมีความเป็นไปแห่งสงสารอยู่ ก็ไม่ถือว่าเป็นอโหสิกรรม^{๘๕}

หมวดที่ ๒ กรรมให้ผลตามลำดับ มี ๔ ประการคือ

๑. ครุกรรม (กรรมหนัก)
๒. พหุลกรรม (กรรมเคยชิน)
๓. อาสันนกรรม (กรรมเมื่อจวนเจียน)
๔. กตัตตากรรม (กรรมสักว่าทำ)

บรรดากรรม ๔ ประการนั้น เป็นกุศลหรืออกุศลก็ตาม ในบรรดากรรมหนักและไม่หนัก กรรมใดเป็นกรรมหนัก เช่น มาตุฆาตกรรม (ฆ่ามารดา) เป็นต้นก็ตาม หรือมหัคคตกรรมก็ตาม กรรมนั้นแหละให้ผลก่อน ถึงแม้ในบรรดากรรมที่เคยชินและไม่เคยชินก็เหมือนกัน เช่น ความเป็นผู้มีศีลก็ตาม หรือความเป็นผู้ทุศีลก็ตาม กรรมนั้นแหละให้ผลก่อน กรรมที่คนเราระลึกได้ในเวลาใกล้ตาย ชื่อว่ากรรมเมื่อจวนเจียน เพราะว่า บุคคลผู้ใกล้จะตาย สามารถระลึกถึงกรรมใดได้ เขาก็เกิดเพราะกรรม

^{๘๒} พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ, ปรมัตถโชติกะ มหาอภิมมัตถสังคหฎีกา ปริเฉทที่ ๕ เล่ม ๒, พิมพ์ครั้งที่ ๕, หน้า ๒๗.

^{๘๓} พระพรหมโมลี (วิลาศ ญาณวโร), กรรมที่ปณี, หน้า ๗๘.

^{๘๔} อัง.ติก.อ. (ไทย) ๒/๓๔/๑๖๓.

^{๘๕} วิสุทธิ. (ไทย) ๒/๖๘๕/๓๕๐.

นั่นแหละ ส่วนกรรมนอกจากกรรม ๓ ประการนี้ เป็นกรรมที่ได้ความคุ้นเคยบ่อย ๆ ชื่อว่ากรรมสักว่าทำ เมื่อไม่มีกรรม ๓ ประการเหล่านั้นแล้ว มันจึงชักพาไปสู่ปฏิสนธิ^{๘๖}

หมวดที่ ๓ กรรมให้ผลตามกิจ มี ๔ ประการคือ

๑. ชนกรรม (กรรมแต่งให้เกิด)
๒. อุปัตถัมภกรรม (กรรมสนับสนุน)
๓. อุปปีฬกรรม (กรรมบีบคั้น)
๔. อุปฆาตกรรม (กรรมตัดรอน)

ที่ชื่อว่าชนกรรม เป็นได้ทั้งกุศลและอกุศล ชนกรรมนั้นทำให้เกิดวิบากชั้นในรูปภพ และในอรูปภพ ทั้งในปฏิสนธิกาลและปวัตติกาล (ตั้งแต่เกิดจนตาย) ส่วนอุปัตถัมภกรรม ไม่สามารถให้เกิดวิบากได้ แต่เมื่อกรรมอื่นให้ปฏิสนธิแล้ว จึงสนับสนุนสุขหรือทุกข์ที่เกิดในวิบาก (ชั้น) ซึ่งกรรมอื่นให้เกิดแล้ว ให้เป็นไปตลอดกาลนาน อุปปีฬกรรม เมื่อกรรมอื่นให้ปฏิสนธิแล้ว ก็เข้าบีบคั้นเบียดเบียนสุขหรือทุกข์ที่เกิดขึ้นในวิบาก (ชั้น) ซึ่งกรรมอื่นทำให้เกิดขึ้น มิให้ดำเนินไปตลอดกาลยาวนาน ส่วนอุปฆาตกรรม ไม่ว่าตนเองจะเป็นกุศลหรืออกุศลก็ตาม คอยตัดรอนกรรมอื่นที่กำลังด้อยกว่า ห้ามผลของกรรมนั้นไว้ แล้วให้โอกาสแก่วิบากของตน แต่เมื่อกรรมให้โอกาสอย่างนี้แล้ว ก็เรียกวิบากนั้นได้ว่า เกิดขึ้นแล้ว^{๘๗}

โดยสรุป กรรมและการให้ผลของกรรมตามคัมภีร์วิสุทธิมรรค ได้แบ่งเป็น ๑๒ ประเภทหรือกรรม ๑๒ โดยได้แบ่งการให้ผลของกรรมเป็น ๓ หมวด ซึ่งกรรมแต่ละประเภทยังมีความหลากหลาย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับ การให้ผลตามเวลา หน้าที่และความหนักเบา สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นว่ากรรมมีความหลากหลายเพื่อการตอบสนองผู้ที่สร้างกรรมไว้หลากหลายประเภทเช่นกัน และที่สำคัญคือ ผู้สร้างกรรมนั่นเอง จะเป็นผู้รับวิบากกรรมที่ตนได้กระทำไว้อย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้

จะเห็นได้ว่า ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ได้เพิ่ม อโหสิกรรม จึงเป็นกรรม ๑๒ ประเภท ซึ่งแตกต่างจากคัมภีร์มโนรถปुरुณี ที่อธิบายเรื่องกรรม ๑๒ ไว้โดยพิสดารยิ่งกว่าที่อื่น ๆ แต่ท่านเรียกการจำแนกกรรมแบบนี้ว่า เป็นสูตรต้นตึกปริยาย คือเป็นแนวทางนักพระสูตร และนับจำนวนว่าเป็นกรรม ๑๑ โดยถือว่าอโหสิกรรม เป็นเพียงอาการที่กรรมต่าง ๆ ไม่ให้ผล เป็นเพียงคำที่ใช้อธิบายกรรมอื่น ๆ แทรกอยู่ในที่ต่าง ๆ จึงไม่นับเป็นกรรมอย่างหนึ่งต่างหาก^{๘๘}

๒.๓.๓ กรรม ๑๖ ตามพระอภิธรรม

ในพระอภิธรรมก็อธิบายเรื่องกรรมไว้มาก ทำให้เข้าใจว่าสัตว์ บุคคลที่เกิดมาล้วนแตกต่างกันตามอัตภาพที่ได้มีเหตุมาจากกรรมใด ส่วนพระอภิธรรมปริยาย ท่านจำแนกกรรมไว้ ๑๖ อย่างคือ

^{๘๖} วิสุทธิ. (ไทย) ๒/๖๘๖/๓๕๐-๓๕๑.

^{๘๗} วิสุทธิ. (ไทย) ๒/๖๘๗/๓๕๑.

^{๘๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย, พิมพ์ครั้งที่ ๓๖, หน้า ๓๒๒.

๑. กรรมสมทานที่เป็นบาปบางอย่างอันคติสมบัติห้ามไว้ จึงไม่ให้ผลก็มี
๒. กรรมสมทานที่เป็นบาปบางอย่างอันอุปีติสมบัติห้ามไว้ จึงไม่ให้ผลก็มี
๓. กรรมสมทานที่เป็นบาปบางอย่างอันกาลสมบัติห้ามไว้ จึงไม่ให้ผลก็มี
๔. กรรมสมทานที่เป็นบาปบางอย่างอันนโยบายสมบัติห้ามไว้ จึงไม่ให้ผลก็มี
๕. กรรมสมทานที่เป็นบาปบางอย่างอาศัยคติวิบัติ จึงให้ผลก็มี
๖. กรรมสมทานที่เป็นบาปบางอย่างอาศัยอุปีติวิบัติ จึงให้ผลก็มี
๗. กรรมสมทานที่เป็นบาปบางอย่างอาศัยกาลวิบัติ จึงให้ผลก็มี
๘. กรรมสมทานที่เป็นบาปบางอย่างอาศัยนโยบายวิบัติ จึงให้ผลก็มี
๙. กรรมสมทานที่เป็นบุญบางอย่างอันคติวิบัติห้ามไว้ จึงไม่ให้ผลก็มี
๑๐. กรรมสมทานที่เป็นบุญบางอย่างอันอุปีติวิบัติห้ามไว้ จึงไม่ให้ผลก็มี
๑๑. กรรมสมทานที่เป็นบุญบางอย่างอันกาลวิบัติห้ามไว้ จึงไม่ให้ผลก็มี
๑๒. กรรมสมทานที่เป็นบุญบางอย่างอันนโยบายวิบัติห้ามไว้ จึงไม่ให้ผลก็มี
๑๓. กรรมสมทานที่เป็นบุญบางอย่างอาศัยคติสมบัติ จึงให้ผลก็มี
๑๔. กรรมสมทานที่เป็นบุญบางอย่างอาศัยอุปีติสมบัติ จึงให้ผลก็มี
๑๕. กรรมสมทานที่เป็นบุญบางอย่างอาศัยกาลสมบัติ จึงให้ผลก็มี
๑๖. กรรมสมทานที่เป็นบุญบางอย่างอาศัยนโยบายสมบัติ จึงให้ผลก็มี^{๘๙}

เพื่อให้เข้าใจความหมายเกี่ยวข้องกับเรื่องของวิบัติและสมบัติได้กว้างขวางมากยิ่งขึ้น ผู้วิจัยจึงได้สรุปคำอธิบายของนักวิชาการทางพระพุทธศาสนาหลายท่าน ที่ได้อธิบายเรื่อง สมบัติและวิบัติ ไว้ที่น่าสนใจ มาอธิบายเพิ่มเติมดังนี้

ความสมบูรณ์หรือบกพร่องขององค์ประกอบ ๔ อย่าง คือ (๑) คติ (๒) อุปีติ (๓) กาล (๔) นโยบาย คือความสนับสนุนหรือไม่สนับสนุนขององค์ประกอบที่เกี่ยวข้อง ทั้ง ๔ อย่างนี้ก็มีทั้งฝ่ายกุศล และฝ่ายอกุศล ที่เรียกว่า สมบัติ ๔ และวิบัติ ๔ ดังต่อไปนี้

ก. สมบัติ ๔ แปลง่าย ๆ ว่า ข้อดี หมายถึง ความสมบูรณ์แห่งองค์ประกอบต่าง ๆ ซึ่งส่งเสริมการให้ผลของกรรม และไม่เปิดช่องให้กรรมชั่วแสดงผล มีอยู่ ๔ อย่างคือ

๑. คติสมบัติ สมบัติแห่งคติ ถึงพร้อมด้วยคติ หรือคติให้ คือ เกิดอยู่ในภพ ภูมิ ถิ่น ประเทศ ที่เจริญเหมาะ หรือเกื้อกูล ตลอดจนในระยะสั้นคือ ทางดำเนินชีวิตเอื้อ หรือไปในถิ่นที่อำนวย เช่น เกิดอยู่ในถิ่นเจริญ หรือเช่นไปเกิดเป็นเทวดา

๒. อุปีติสมบัติ สมบัติแห่งร่างกาย ถึงพร้อมด้วยร่างกาย ร่างกายดี หรือรูปร่างให้ เช่น มีรูปร่างสวย ร่างกายสง่างาม หน้าตาทำทางดี น่ารัก นานิยมเลื่อมใส สุขภาพดี แข็งแรง

๓. กาลสมบัติ สมบัติแห่งกาล ถึงพร้อมด้วยกาล หรือกาลให้ คือ เกิดอยู่ในสมัยที่บ้านเมืองสงบสุข ผู้ปกครองดี ผู้คนมีศีลธรรม ยกย่องคนดี ไม่ส่งเสริมคนชั่ว ตลอดจนในระยะสั้น คือทำอะไรถูกกาลเวลา ถูกจังหวะ

^{๘๙} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๘๑๐/๕๒๓-๕๒๔.

๔. ปโยคสมบัติ สมบัติแห่งการประกอบ ถึงพร้อมด้วยการประกอบกิจ หรือกิจการให้ เช่น ทำเรื่องตรงกับที่เขาต้องการ ทำกิจตรงกับความสามารถของตน ทำการถึงขนาดถูกหลัก ครบถ้วนตามเกณฑ์หรือเต็มอัตรา ไม่ใช่ทำครึ่ง ๆ กลาง ๆ หรือเยาะแหยะ หรือไม่ถูกเรื่องกัน รู้จัก จัดทำ รู้จักดำเนินการ

ข. วิบัติ ๔ แปลง่าย ๆ ว่าข้อเสีย หรือจุดอ่อน หมายถึงความบกพร่องขององค์ประกอบ ต่าง ๆ ซึ่งไม่อำนวยแก่การที่กรรมดีจะปรากฏผล แต่กลับเปิดช่องให้กรรมชั่วแสดงผล มีอยู่ ๔ อย่าง คือ

๑. คติวิบัติ วิบัติแห่งคติ หรือคติเสีย คือ เกิดอยู่ในภพ ภูมิ ถิ่น ประเทศ สภาพแวดล้อมที่ไม่เจริญ ไม่เหมาะสม ไม่เกื้อกูล ทางดำเนินชีวิตไม่เอื้อ ถิ่นที่ไปไม่อำนวย

๒. อุปถิวิบัติ วิบัติแห่งร่างกาย หรือรูปกายเสีย เช่น ร่างกายพิกลพิการ อ่อนแอ ไม่สวยงาม กิริยาท่าทางน่าเกลียด ไม่ชวนชม ตลอดจนสุขภาพไม่ดี เจ็บป่วย มีโรครุม

๓. กาลวิบัติ วิบัติแห่งกาล หรือกาลเสีย คือ เกิดอยู่ในยุคสมัยที่บ้านเมืองมีภัยพิบัติ ไม่สงบ เรียบร้อย ผู้ปกครองไม่ดี สังคมเสื่อมจากศีลธรรม มากด้วยการเบียดเบียน ยกย่องคนชั่ว บีบคั้นคนดี ตลอดจนทำอะไรไม่ถูกกาลเวลา ไม่ถูกจังหวะ

๔. ปโยควิบัติ วิบัติแห่งการประกอบ หรือกิจการเสีย เช่น ฝักใฝ่ในกิจการหรือเรื่องราวที่ ผิด ทำการไม่ตรงความถนัด ความสามารถ ใช้ความเพียรในเรื่องไม่ถูกต้อง ทำการครึ่ง ๆ กลาง ๆ เป็นต้น^{๔๐}

ดังนั้น เนื้อหาและรายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องสมบัติและวิบัติที่ได้จำแนกออกเป็น ๑๖ ประการนั้น สามารถขยายความเป็นฝ่ายกุศลกรรมและอกุศลกรรม ได้ดังนี้

๑. อกุศลกรรมบางอย่างอันคติสมบัติห้ามไว้ จึงไม่ให้ผลก็มี กล่าวคือ ทำชั่วไว้ เมื่อตาย แล้วไปเกิดในสุคติ เช่น สวรรค์ เป็นต้น บาปกรรมจึงตามให้ผลผู้นั้นไม่ได้ บาปกรรมก็ยังไม่หมดไป เพียงแต่ยังไม่มีโอกาสให้ผล บาปกรรมยังรอให้ผลอยู่

๒. อกุศลกรรมบางอย่างอันอุปถิสมบัติห้ามไว้ จึงไม่ให้ผลก็มี กล่าวคือ บาปกรรมที่จะให้ผลทางร่างกาย เช่น มีรูปไม่สวยงาม แต่ผู้นั้นไปเกิดเป็นผู้มีรูปสวยงาม มีบุคลิกดี จึงเป็นเหตุปัจจัยที่ทำให้ผู้นั้นได้รับการยกย่อง ทั้ง ๆ ที่เคยทำบาปกรรมไว้ บาปกรรมจึงยังไม่มีโอกาสให้ผล

๓. อกุศลกรรมบางอย่างอันกาลสมบัติห้ามไว้ จึงไม่ให้ผลก็มี กล่าวคือ บุคคลทำบาปกรรม ไว้ แต่บุคคลผู้นั้นไปเกิดในสมัยที่โลกมีความเจริญ คนอยู่ในศีลธรรม บาปกรรมจึงยังไม่มีโอกาสให้ผล

๔. อกุศลกรรมบางอย่างอันปโยคสมบัติห้ามไว้ จึงไม่ให้ผลก็มี กล่าวคือ บุคคลทำ บาปกรรมไว้ แต่บุคคลผู้นั้นเกิดความพยายามและประกอบแต่ในทางที่ดีงามอยู่เสมอ บาปกรรมจึงยังไม่มีโอกาสให้ผล

^{๔๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย, พิมพ์ครั้งที่ ๓๖, หน้า ๒๗๒-๒๗๓.

๕. อกุศลกรรมบางอย่างอาศัยคติวิบัติ จึงให้ผลก็มี กล่าวคือ ทำบาปกรรมไว้ เมื่อตายไปเกิดในทุคติ เช่น ไปเกิดในนรก บาปกรรมก็ให้ผลทันที

๖. อกุศลกรรมบางอย่างอาศัยอุปวิบัติ จึงให้ผลก็มี กล่าวคือ ทำบาปกรรมไว้ เกี่ยวกับกรรมที่จะทำให้ร่างกายไม่สวยงาม ไม่สมบูรณ์เอาไว้ เมื่อตายไปก็ได้ไปเกิดเป็นคนไม่สวยงาม และมีร่างกายไม่สมบูรณ์ทันที เช่น ร่างกายพิการ มีโรคภัยไข้เจ็บ เป็นต้น

๗. อกุศลกรรมบางอย่างอาศัยกาลวิบัติ จึงให้ผลก็มี กล่าวคือ ทำบาปกรรมไว้แล้ว เมื่อไปเกิดในสมัยที่โลกขาดความเจริญ คนไม่มีศีลธรรม บาปกรรมก็ให้ผล

๘. อกุศลกรรมบางอย่างอาศัยปโยควิบัติ จึงให้ผลก็มี กล่าวคือ ทำบาปกรรมไว้ที่เกี่ยวกับการไถ่หาแต่ในทางผิดศีลธรรม เมื่อผู้นั้นไปเกิดบาปกรรมก็ให้ผล โดยผู้นั้นเป็นผู้พยายามไถ่หาและกระทำบาปกรรมอยู่เสมอ

๙. กุศลกรรมบางอย่างอันคติวิบัติห้ามไว้ จึงไม่ให้ผลก็มี กล่าวคือ ทำความดีไว้ เมื่อตายแล้วไปเกิดในทุคติ เช่น นรก เป็นต้น กุศลกรรมจึงตามให้ผลผู้นั้นไม่ได้ กุศลกรรมก็ยังไม่หมดไป เพียงแต่ยังไม่มีโอกาสให้ผล กุศลกรรมยังรอให้ผลอยู่

๑๐. กุศลกรรมบางอย่างอันอุปวิบัติห้ามไว้ จึงไม่ให้ผลก็มี กล่าวคือ กุศลกรรมที่จะให้ผลทางร่างกาย เช่น มีรูปสวยงาม แต่ผู้นั้นไปเกิดเป็นผู้มีรูปไม่สวยงาม มีบุคลิกไม่ดี จึงเป็นเหตุปัจจัยที่ทำให้ผู้นั้นไม่ได้รับการยกย่อง ทั้ง ๆ ที่เคยทำกุศลกรรมไว้ กุศลกรรมจึงยังไม่มีโอกาสให้ผล

๑๑. กุศลกรรมบางอย่างอันกาลวิบัติห้ามไว้ จึงไม่ให้ผลก็มี กล่าวคือ บุคคลทำกุศลกรรมไว้ แต่บุคคลผู้นั้นไปเกิดในสมัยที่โลกไม่มีความเจริญ คนไม่อยู่ในศีลธรรม กุศลกรรมจึงยังไม่มีโอกาสให้ผล

๑๒. กุศลกรรมบางอย่างอันปโยควิบัติห้ามไว้ จึงไม่ให้ผลก็มี กล่าวคือ บุคคลทำกุศลกรรมไว้ แต่บุคคลผู้นั้นเกิดความพยายามและประกอบแต่ในทางที่ไม่ถูกต้องไม่ตั้งงามอยู่เสมอ กุศลกรรมจึงยังไม่มีโอกาสให้ผล

๑๓. กุศลกรรมบางอย่างอาศัยคติสมบัติ จึงให้ผลก็มี กล่าวคือ ทำกุศลกรรมไว้ เมื่อตายไปเกิดในสุคติ เช่น ไปเกิดในสวรรค์ กุศลกรรมก็ให้ผลทันที

๑๔. กุศลกรรมบางอย่างอาศัยอุปธิสมบัติ จึงให้ผลก็มี กล่าวคือ ทำกุศลกรรมไว้ เกี่ยวกับกรรมที่จะทำให้ร่างกายมีความสวยงาม มีความสมบูรณ์เอาไว้ เมื่อตายไปก็ได้ไปเกิดเป็นคนที่สวยงาม และมีร่างกายสมบูรณ์ทันที เช่น ร่างกายไม่พิการ ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ เป็นต้น

๑๕. กุศลกรรมบางอย่างอาศัยกาลสมบัติ จึงให้ผลก็มี กล่าวคือ ทำกุศลกรรมไว้แล้ว เมื่อไปเกิดในสมัยที่โลกมีความเจริญ คนมีศีลธรรม กุศลกรรมก็ให้ผล

๑๖. กุศลกรรมบางอย่างอาศัยปโยคสมบัติ จึงให้ผลก็มี กล่าวคือ ทำกุศลกรรมไว้ที่เกี่ยวกับการไถ่หาแต่ในทางที่ดีที่ถูกต้อง มีศีลธรรม เมื่อผู้นั้นไปเกิดกุศลกรรมก็ให้ผล โดยผู้นั้นเป็นผู้พยายามไถ่หาและกระทำกุศลกรรมอยู่เสมอ

จะเห็นได้ว่า การให้ผลของกรรมนั้น ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบ ๘ อย่างคือ สมบัติ ๔ และ วิบัติ ๔ เป็นฝ่ายสนับสนุนว่าเร็วหรือช้า ทำให้เห็นได้ชัดว่า เหตุผลที่วิบากกรรมมีการเปลี่ยนแปลงไป อาจมีทั้งการสนับสนุนหรือขัดขวาง นั้นเป็นเพราะมีสมบัติที่คอยให้การสนับสนุนบุคคลนั้นอยู่ และมี วิบัติที่คอยขัดขวางอยู่ ทำให้เกิดความคิดว่า เหมือนเป็นความไม่สมเหตุสมผลของการให้ผลของกรรม แต่เมื่อพิจารณาตามความเป็นจริง อย่างกรรมดีที่บุคคลทำไว้ ทำไมจึงไม่ให้ผล การที่กรรมดียังไม่ ให้ผลนั้น เพราะไปอาศัยวิบัติ ๔ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่งห้ามไว้หรือบุคคลทำกรรมชั่วทำไมจึงไม่ได้รับ ผล ก็เพราะไปอาศัยสมบัติ ๔ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่งห้ามกรรมชั่วของบุคคลนั้นไว้จึงไม่ให้ผล แล้ว ทำไมบุคคลบางคนทำกรรมดีจึงได้รับผลเร็ว ก็เพราะอาศัยสมบัติ ๔ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่งสนับสนุน บุคคลนั้น และทำไมบุคคลบางคนทำกรรมชั่ว พอทำทันทีก็ได้รับผลทันที ก็เพราะอาศัยวิบัติ ๔ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่งสนับสนุนบุคคลนั้น จึงได้รับผลเร็ว แต่กรรมที่เราทำไว้จะต้องให้ผล เพียงแต่จะเร็ว หรือช้าเท่านั้นเอง หากพิจารณาอย่างนี้แล้วก็จะพบว่า เป็นความยุติธรรมในการให้ผลของกรรมอย่าง หนึ่งที่ต้องรอโอกาสอันเหมาะสม จึงคอยให้ผลอย่างเป็นระบบก่อนหลังอย่างถูกต้อง

๒.๓.๔ กรรม ๑๒ ตามมโนรทปุณณิรอรกถาแห่งปฏิสัมภิทามรรค

พระพุทธโฆสาจารย์^{๙๑} ได้อธิบาย กรรม ๑๒ ประเภท ตามแนวแห่งปฏิสัมภิทามรรค ใน อรรถกถาพระสูตรต้นตปิฎกชื่อมโนรทปุณณิ โดยแบ่งเป็นอดีตกรรม ๖ ประการ ปัจจุบันกรรม ๔ ประการ และอนาคตกรรม ๒ ประการ ดังต่อไปนี้

โดยปริยายแห่งปฏิสัมภิทามรรค ท่านจำแนกกรรม ๑๒ ประการไว้อีกอย่างหนึ่ง คือ

๑. กรรมได้มีแล้ว วิบากแห่งกรรมก็ได้มีแล้ว
๒. กรรมได้มีแล้ว (แต่) วิบากแห่งกรรมไม่ได้มีแล้ว
๓. กรรมได้มีแล้ว วิบากแห่งกรรมก็มีอยู่
๔. กรรมได้มีแล้ว (แต่) วิบากแห่งกรรมไม่มีอยู่
๕. กรรมได้มีแล้ว วิบากแห่งกรรมก็จักมี
๖. กรรมได้มีแล้ว (แต่) วิบากแห่งกรรมจักไม่มี (อดีตกรรม)
๗. กรรมมีอยู่ วิบากแห่งกรรมก็มีอยู่
๘. กรรมมีอยู่ (แต่) วิบากแห่งกรรมไม่มีอยู่
๙. กรรมมีอยู่ วิบากแห่งกรรมก็จักมี
๑๐. กรรมมีอยู่ (แต่) วิบากแห่งกรรมจักไม่มี (ปัจจุบันกรรม)
๑๑. กรรมจักมี วิบากแห่งกรรมก็จักมี
๑๒. กรรมจักมี (แต่) วิบากแห่งกรรมจักไม่มี (อนาคตกรรม)^{๙๒}

^{๙๑} อัง.ติก.อ. (ไทย) ๒/๓๔/๑๖๖-๑๖๘.

^{๙๒} ชุ.ป. (ไทย) ๓๑/๒๓๔/๓๙๗., อัง.ติก.อ. (ไทย) ๒/๓๔/๑๖๖-๑๖๗.

ก. อดีตกรรม ๖ ประการ

๑. กรรมได้มีแล้ว วิบากแห่งกรรมก็ได้มีแล้ว คือ กรรมที่ประมวลมาในอดีต ได้วาระแห่งวิบากในอดีตนั่นเอง ที่จะให้เกิดปฏิสนธิก็ให้เกิดปฏิสนธิแล้ว ส่วนที่จะให้เกิดรูปก็ให้เกิดรูปแล้ว หมายถึง กรรมที่ทำแล้วในอดีตภพก็ให้วิบากแล้วในอดีตภพที่ทำนั่นเอง

๒. กรรมได้มีแล้ว (แต่) วิบากแห่งกรรมไม่ได้มีแล้ว คือ กรรมในอดีตที่ไม่ได้วาระแห่งวิบากที่จะให้เกิดปฏิสนธิ ก็ไม่สามารถจะให้เกิดปฏิสนธิได้ หรือจะให้เกิดรูป ก็ไม่สามารถจะให้เกิดรูปได้ หมายถึง กรรมที่ทำแล้วในอดีตแต่ไม่ได้ให้ผลในอดีต

๓. กรรมได้มีแล้ว วิบากแห่งกรรมก็มีอยู่ คือ ส่วนกรรมที่ประมวลมาแล้วในอดีต ได้วาระแห่งวิบากในปัจจุบันแล้ว ที่จะให้เกิดปฏิสนธิ ก็ให้เกิดปฏิสนธิตั้งอยู่แล้ว หรือที่จะให้เกิดรูป ก็ให้เกิดรูปตั้งอยู่แล้ว หมายถึง กรรมได้ทำแล้วในอดีตย่อมให้ผลในปัจจุบัน (ภพนี้)

๔. กรรมได้มีแล้ว (แต่) วิบากแห่งกรรมไม่มีอยู่ คือ กรรมในอดีตที่ไม่ได้วาระแห่งวิบากที่จะให้เกิดปฏิสนธิ ก็ไม่สามารถจะให้เกิดปฏิสนธิได้ หรือที่จะให้เกิดรูป ก็ไม่สามารถให้เกิดรูปได้ หมายถึง กรรมที่ทำแล้วในอดีตแต่ไม่ได้โอกาสให้ผลในปัจจุบัน เพราะปัจจัยบกพร่องหรือปรีณิพพานไปแล้วในอดีต

๕. กรรมได้มีแล้ว วิบากแห่งกรรมก็จักมี คือ กรรมที่ประมวลมาในอดีตกาล จักได้วาระแห่งวิบากในอนาคตกาล ที่ให้เกิดปฏิสนธิ ก็จักสามารถให้เกิดปฏิสนธิได้ หรือที่จะให้เกิดรูป ก็จักสามารถให้เกิดรูปได้ หมายถึง กรรมที่ทำแล้วในอดีต จักให้ผลในอนาคต

๖. กรรมได้มีแล้ว (แต่) วิบากแห่งกรรมจักไม่มี (อดีตกรรม) คือ กรรมในอดีตที่จักไม่ได้วาระแห่งวิบากในอนาคตกาล ที่ให้เกิดปฏิสนธิ ก็จักไม่สามารถให้เกิดปฏิสนธิได้ หรือที่จะให้เกิดรูป ก็จักไม่สามารถให้เกิดรูปได้ หมายถึง กรรมที่ทำแล้วในอดีต อันจักให้วิบากในอนาคตแต่เลยเวลาให้วิบากของตนไปแล้วจึงหมดโอกาสให้ผล หรือกรรมอดีตที่จะให้ผลในอนาคตไกลแต่ผู้ทำบรรลุปะระอรหัตต์ ปรีณิพพานไปเสียก่อนที่จะถึงเวลานั้น

ข. ปัจจุบันกรรม ๔ ประการ

๗. กรรมมีอยู่ วิบากแห่งกรรมก็มีอยู่ คือ กรรมที่ประมวลมาในปัจจุบัน และจะได้วาระแห่งวิบากในปัจจุบันเหมือนกัน หมายถึง กรรมที่ทำในปัจจุบันแล้วให้ผลในปัจจุบันนั่นเอง

๘. กรรมมีอยู่ (แต่) วิบากแห่งกรรมไม่มีอยู่ คือ กรรมในปัจจุบันที่ไม่ได้วาระแห่งวิบากในปัจจุบัน หมายถึง กรรมที่ทำในปัจจุบันแต่ไม่ให้ผลในปัจจุบัน เพราะปัจจัยบกพร่องจึงหมดโอกาสที่จะให้ผล หรือกรรมที่ทำในปัจจุบันนี้จะให้ผลในปัจจุบันเช่นกัน แต่ผู้ทำบรรลุปะระอรหัตต์ ปรีณิพพานไปเสียก่อน

๙. กรรมมีอยู่ วิบากแห่งกรรมก็จักมี คือ กรรมที่ประมวลมาในปัจจุบัน แต่จักได้วาระวิบากในอนาคต ที่จะให้เกิดปฏิสนธิ ก็จักสามารถให้เกิดปฏิสนธิได้ หรือที่จะให้เกิดรูป ก็จักสามารถให้เกิดรูปได้ หมายถึง กรรมที่ทำในปัจจุบัน ที่จะให้วิบากในอนาคต

๑๐. กรรมมีอยู่ (แต่) วิกาแห่งกรรมจักไม่มี (ปัจจุบันกรรม) คือ กรรมในปัจจุบันที่จักไม่ได้วาระแห่งวิกา ที่จะให้เกิดปฏิสนธิ ก็จักไม่สามารถให้เกิดปฏิสนธิได้ หรือที่จะให้เกิดรูป ก็จักไม่สามารถให้เกิดรูปได้ หมายถึง กรรมที่ทำในปัจจุบัน ที่จะให้วิกาในภพถัดไป แต่ปัจจัยบกพร่องจึงไม่อาจให้วิกาได้ หรือกรรมที่ทำในปัจจุบัน อันจักให้วิกาในอนาคตไกลแต่ผู้ทำบรรลุเป็นพระอรหันต์ ปริณิพพานเสียก่อนที่จะถึงเวลานั้น

ค. อนาคตกรรม ๒ ประการ

๑๑. กรรมจักมี วิกาแห่งกรรมก็จักมี คือ กรรมที่จักประมวลมาในอนาคต จักได้วาระแห่งวิกาในอนาคตเหมือนกัน ที่จะให้เกิดปฏิสนธิก็จักให้เกิดปฏิสนธิ หรือที่จะให้เกิดรูปก็จักให้เกิดรูป หมายถึง กรรมที่ทำในอนาคตแล้วจะให้วิกาในอนาคต

๑๒. กรรมจักมี (แต่) วิกาแห่งกรรมจักไม่มี (อนาคตกรรม) คือ กรรมในอนาคตที่จักไม่ได้วาระแห่งวิกา ที่จะให้เกิดปฏิสนธิ ก็จักไม่สามารถให้เกิดปฏิสนธิได้ หรือที่จะให้เกิดรูป ก็จักไม่สามารถให้เกิดรูปได้ หมายถึง กรรมที่ทำในอนาคตอันจะให้ผลในอนาคต แต่ปัจจัยบกพร่องจึงไม่อาจให้วิกาได้ หรือกรรมที่ทำในอนาคต อันจักให้วิกาในอนาคต แต่ผู้ทำบรรลุเป็นพระอรหันต์ ปริณิพพานเสียก่อนที่จะถึงเวลานั้น

สรุปได้ว่า พระอรธกถาจารย์คือ พระพุทธโฆษาจารย์ ได้ย่อกรรม ๑๑ อย่างตามสูตรต้นติกปริยาย กรรม ๑๖ อย่างตามแนวอภิธรรม และกรรม ๑๒ อย่างตามแนวแห่งปฏิสัมภิทามรรค ซึ่งมีรายละเอียดดังได้กล่าวมาแล้วนั้น โดยย่อลงมาเป็นเพียงกรรม ๓ เท่านั้น คือ

๑. กรรมให้ผลในปัจจุบันภพคือในภพนี้ (ทัญญธรรมเวทนิยกรรม)
๒. กรรมให้ผลในภพที่จะไปเกิดคือในภพหน้า (อุปปัชเวทนิยกรรม)
๓. กรรมให้ผลในภพต่อ ๆ ไป (อปรปริยายเวทนิยกรรม)

ดังความว่า

กรรมเหล่านั้นไม่มีการก้าวถ่ายกัน ย่อมดำรงอยู่ในฐานะของตนอย่างเดี่ยว เพราะว่า ถ้าหากทัญญธรรมเวทนิยกรรม กลายเป็นอุปปัชเวทนิยกรรม หรืออปรปริยายเวทนิยกรรมไป พระศาสดาจะไม่พึงตรัสว่า “ในปัจจุบันนี้เท่านั้น (ทัญญเว ธมฺเม)” แม้ถ้าอุปปัชเวทนิยกรรม จักกลายเป็นทัญญธรรมเวทนิยกรรม หรืออปรปริยายเวทนิยกรรมไป พระศาสดาจะไม่พึงตรัสว่า “ในภพที่จะไปเกิด (อุปปัชเช วา)” อนึ่ง หากอปรปริยายเวทนิยกรรม จะกลายเป็นทัญญธรรมเวทนิยกรรม หรืออุปปัชเวทนิยกรรมไป พระศาสดาก็ไม่พึงตรัสว่า “หรือในภพต่อ ๆ ไป (อปร เวา ปริยาเย)”^{๙๓}

^{๙๓} อัง.ติก.อ. (ไทย) ๒/๓๔/๑๖๘-๑๖๙.

๒.๔ ลักษณะการให้ผลของกรรม

เจตนาในการกระทำความกรรมทางกาย วาจา และใจ ผู้ที่กระทำย่อมได้รับผลของกรรมหรือวิบากกรรมนั้น พระพุทธเจ้าทรงตรัสถึงผลของเจตนาในการกระทำความกรรมทางกาย วาจา และใจ ไว้ในมหากัมมวิภังคสูตร^{๙๔} ว่า

บุคคลทำกรรมที่ประกอบด้วยความจงใจทางกาย ทางวาจา และทางใจอันให้ผลเป็นสุข ย่อมเสวยสุข บุคคลทำกรรมที่ประกอบด้วยความจงใจทางกาย ทางวาจา และทางใจอันให้ผลเป็นทุกข์ ย่อมเสวยทุกข์ บุคคลทำกรรมที่ประกอบด้วยความจงใจทางกาย ทางวาจา และทางใจอันให้ผลเป็นอทุกข์ขมสุข ย่อมเสวยผลเป็นอทุกข์ขมสุข

นอกจากนี้พระพุทธองค์ยังทรงจำแนกบุคคลผู้กระทำความกรรมทางกาย วาจา และใจ และได้รับผลของการกระทำความกรรม แม้คนที่ทำกรรมเหมือนกัน แต่ให้ผลไม่เหมือนกันไว้ ๔ จำพวกคือ

๑. บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มักฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุดเท็จ พุดส่อเสียด พุดคำหยาบ พุดเพ้อเจ้อ เป็นผู้เพ่งเล็งอยากได้สิ่งของของเขา เป็นผู้มิจิตพยายามเป็นมิฉชาติภูมิในโลกนี้ หลังจากตายแล้วเขาจึงไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก

๒. บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มักฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุดเท็จ พุดส่อเสียด พุดคำหยาบ พุดเพ้อเจ้อ เป็นผู้เพ่งเล็งอยากได้สิ่งของของเขา เป็นผู้มิจิตพยายามเป็นมิฉชาติภูมิในโลกนี้ หลังจากตายแล้วเขาจึงไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์

๓. บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ เว้นขาดจากการประพฤติผิดในกาม เว้นขาดจากการพุดเท็จ เว้นขาดจากการพุดส่อเสียด เว้นขาดจากการพุดคำหยาบ เว้นขาดจากการพุดเพ้อเจ้อ เป็นผู้ไม่เพ่งเล็งอยากได้สิ่งของของเขา เป็นผู้มิจิตไม่พยายามเป็นสัมมาทิฐิในโลกนี้ หลังจากตายแล้วเขาจึงไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์

๔. บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ เว้นขาดจากการประพฤติผิดในกาม เว้นขาดจากการพุดเท็จ เว้นขาดจากการพุดส่อเสียด เว้นขาดจากการพุดคำหยาบ เว้นขาดจากการพุดเพ้อเจ้อ เป็นผู้ไม่เพ่งเล็งอยากได้สิ่งของของเขา เป็นผู้มิจิตไม่พยายามเป็นสัมมาทิฐิในโลกนี้ หลังจากตายแล้วเขาจึงไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก

จากนั้นพระองค์ได้ทรงอธิบายความเห็นของพราหมณ์ ๔ จำพวก ซึ่งต่างก็มีตาทิพย์เหมือนกัน แต่มีวาทีต่างกัน ดังนี้

พราหมณ์จำพวกที่ ๑ เห็นบุคคลจำพวกที่ ๑ ในบุคคล ๔ จำพวกที่กล่าวมาแล้วข้างต้น แล้วกล่าวยืนยันว่า กรรมชั่วมี วิบากของทุจริตมี

พราหมณ์จำพวกที่ ๒ เห็นบุคคลจำพวกที่ ๒ ในบุคคล ๔ จำพวกที่กล่าวมาแล้วข้างต้น แล้วกล่าวยืนยันว่า กรรมชั่วไม่มี วิบากของทุจริตไม่มี

^{๙๔} ดูรายละเอียดใน ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๐๐-๓๐๓/๓๕๙-๓๖๗.

พราหมณ์จำพวกที่ ๓ เห็นบุคคลจำพวกที่ ๓ ในบุคคล ๔ จำพวกที่กล่าวมาแล้วข้างต้น แล้วกล่าวยืนยันว่า กรรมดีมีจริง วิบากของสุจริตมีจริง

พราหมณ์จำพวกที่ ๔ เห็นบุคคลจำพวกที่ ๔ ในบุคคล ๔ จำพวกที่กล่าวมาแล้วข้างต้น แล้วกล่าวยืนยันว่า กรรมดีไม่มี วิบากของสุจริตไม่มี

เมื่อพระพุทธองค์ตรัสจบแล้ว พระองค์ได้ทรงจำแนกพิจารณาในวาทะของพราหมณ์เหล่านั้นว่า วาทะของพราหมณ์บางอย่าง พระองค์ทรงเห็นด้วย บางอย่างพระองค์ก็ไม่ทรงเห็นด้วย แล้วพระองค์ทรงจำแนกกรรม ผู้ทำกรรม และผลของกรรมดังนี้

๑. บรรดาบุคคล ๔ จำพวกนั้น บุคคลใดเป็นผู้มักฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ฯลฯ เป็นมิจฉาทิฐิในโลกนี้ หลังจากตายแล้วจึงไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก บุคคลนั้นหลังจากตายแล้วไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก เพราะบาปกรรมที่เขาทำไว้ในชาติก่อน ให้ผลเป็นทุกข์ บาปกรรมที่เขาทำไว้ในภายหลังให้ผลเป็นทุกข์ หรือในเวลาจะตาย เขามีมิจฉาทิฐิที่ให้อริยทรัพย์มั่นไว้ แต่การที่บุคคลเป็นผู้มักฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ฯลฯ เป็นมิจฉาทิฐิในโลกนี้ เขาย่อมเสวยวิบากแห่งกรรมนั้นในชาตินี้บ้าง ในชาติหน้าบ้าง ในชาติต่อ ๆ ไปบ้าง

๒. บรรดาบุคคล ๔ จำพวกนั้น บุคคลใดเป็นผู้มักฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ฯลฯ เป็นมิจฉาทิฐิในโลกนี้ หลังจากตายแล้วจึงไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ บุคคลนั้นหลังจากตายแล้วไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เพราะกรรมดีที่เขาทำไว้ในชาติก่อนให้ผลเป็นสุข กรรมดีที่เขาทำไว้ในภายหลังให้ผลเป็นสุข หรือในเวลาจะตาย เขามีสัมมาทิฐิที่ให้อริยทรัพย์มั่นไว้ แต่การที่บุคคลเป็นผู้มักฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ฯลฯ เป็นมิจฉาทิฐิในโลกนี้ เขาย่อมเสวยวิบากแห่งกรรมนั้นในชาตินี้บ้าง ในชาติหน้าบ้าง ในชาติต่อ ๆ ไปบ้าง

๓. บรรดาบุคคล ๔ จำพวกนั้น บุคคลใดเป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ ฯลฯ เป็นสัมมาทิฐิในโลกนี้ หลังจากตายแล้วจึงไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ บุคคลนั้นหลังจากตายแล้วไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เพราะกรรมดีที่เขาทำไว้ในชาติก่อนให้ผลเป็นสุข กรรมดีที่เขาทำไว้ในภายหลังให้ผลเป็นสุข หรือในเวลาจะตาย เขามีสัมมาทิฐิที่ให้อริยทรัพย์มั่นไว้ แต่การที่บุคคลเป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ ฯลฯ เป็นสัมมาทิฐิในโลกนี้ เขาเสวยวิบากแห่งกรรมนั้นในชาตินี้บ้าง ในชาติหน้าบ้าง ในชาติต่อ ๆ ไปบ้าง

๔. บรรดาบุคคล ๔ จำพวกนั้น บุคคลใดเป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ ฯลฯ เป็นสัมมาทิฐิในโลกนี้ หลังจากตายแล้วจึงไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก บุคคลนั้น หลังจากตายแล้วไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก เพราะบาปกรรมที่เขาทำไว้ในชาติก่อนให้ผลเป็นทุกข์ บาปกรรมที่เขาทำไว้ในภายหลังให้ผลเป็นทุกข์ หรือในเวลาจะตาย เขามีมิจฉาทิฐิที่เขาให้อริยทรัพย์มั่นไว้ แต่การที่บุคคลเป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ ฯลฯ เป็นสัมมาทิฐิในโลกนี้ เขาย่อมเสวยวิบากแห่งกรรมนั้นในชาตินี้บ้าง ในชาติหน้าบ้าง ในชาติต่อ ๆ ไปบ้าง

ในตอนท้ายของพระสูตร พระพุทธเจ้าได้ตรัสสรุปว่า “กรรมที่ไม่ควร ส่องให้เห็นว่าไม่ควร ก็มีอยู่ กรรมที่ไม่ควร ส่องให้เห็นว่าควรก็มีอยู่ กรรมที่ควร ส่องให้เห็นว่าควรก็มีอยู่ และกรรมที่ควร ส่องให้เห็นว่าไม่ควรก็มีอยู่” หมายความว่า การส่งผลของกรรมนั้นแน่นอน แต่ไม่อาจจะคาดเดาได้ว่า ถ้าทำกรรมดี หลังจากตายแล้วจะต้องไปเกิดสุคติโลกสวรรค์เสมอไป หรือทำกรรมชั่ว หลังจากตายแล้วจะต้องไปเกิดในอบายก็ไม่เสมอไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ ดังที่พระพุทธองค์ทรงจำแนกไว้ คือ กรรมดีหรือกรรมชั่วที่ทำไว้ในอดีต หรือกรรมดีหรือกรรมชั่วในปัจจุบัน หรือก่อนตายใจเป็นสมาธิภูมิ หรือมิจฉาภูมิ นอกจากนี้ พระพุทธเจ้ายังได้ทรงตรัสถึงความสำคัญของจิตเมื่อจวนจะตายไว้อีกด้วยว่า

ภิกษุทั้งหลาย ช่างย้อมผ้าจะพื้งนำผ้าที่สกปรก เประอะเปื่อน ใส่ลงในน้ำย้อมสีคือ สีเขียว สีเหลือง สีแดง หรือสีชมพู ผ้าผืนนั้นจะพื้งเป็นผ้าที่ย้อมได้ไม่ดี มีสีไม่สดใส ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะผ้าผืนนั้นเป็นผ้าที่ไม่สะอาด แม้ฉนใด เมื่อจิตเศร้าหมอง ทุกคติก็เป็นอันหวังได้ ฉนนั้นเหมือนกัน ช่างย้อมผ้า จะพื้งนำผ้าที่สะอาดหมดจด ใส่ลงในน้ำย้อมสีคือ สีเขียว สีเหลือง สีแดง หรือสีชมพู ผ้าผืนนั้นจะพื้งเป็นผ้าที่ย้อมได้ดี มีสีสดใส ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะผ้าผืนนั้นเป็นผ้าที่สะอาด แม้ฉนใด เมื่อจิตไม่เศร้าหมอง สุคติก็เป็นอันหวังได้ ฉนนั้นเหมือนกัน^{๔๕}

จากการศึกษามหากัมมวิภังคสูตร ทำให้ทราบว่าพระสูตรนี้ เป็นพระสูตรที่แสดงถึงเรื่องกรรมและการให้ผลของกรรม ที่มีความครบถ้วนสมบูรณ์มากที่สุด กล่าวคือในพระสูตรนี้ ได้แสดงถึงกรรมที่บุคคลทำไว้ในอดีตให้ผลในอนาคตคือชาติหน้า กรรมที่ทำในชาตินี้ให้ผลในชาตินี้ และกรรมที่ทำในชาตินี้ ซึ่งจะให้ผลในชาติหน้าและชาติต่อไป อีกทั้งในพระสูตรนี้ ยังแสดงให้เห็นว่าคนที่ทำแต่กรรมชั่วในปัจจุบัน เมื่อตายไปแล้วต้องไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรกทุกคน เป็นเรื่องที่ยังไม่แน่ และคนที่ทำแต่กรรมดีในปัจจุบัน เมื่อตายไปแล้วต้องไปเกิดในสวรรค์ทุกคน ก็เป็นเรื่องที่ยังไม่แน่อีกเหมือนกัน ทั้งนี้ก็เพราะว่ามีกรรมที่ทำไว้ในชาติก่อน ๆ มาเป็นตัวแปรร่วมด้วย เช่น คนที่ทำแต่กรรมชั่วในชาตินี้ บางคนตายแล้วไปเกิดในสวรรค์ก็มี เพราะกรรมดีที่ทำไว้ในชาติก่อน ๆ ให้ผลเป็นสุขก่อนกรรมชั่วที่เขาทำในชาตินี้ ส่วนคนที่ทำแต่กรรมดีในชาตินี้ บางคนตายแล้วไปเกิดในอบายก็มี เพราะกรรมชั่วที่ทำไว้ในชาติก่อน ๆ ให้ผลเป็นทุกข์ก่อนกรรมดี ที่เขาทำในชาตินี้นั่นเอง

เพื่อความเข้าใจเรื่องในเวลาจะตาย ผู้วิจัยได้นำคำอธิบายของพระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตรจิตตฉน) เรื่องปรากฏการทางจิตเมื่อจวนเจียนจะตาย สรุปได้ดังนี้

ธรรมดาสัตว์ทั้งหลายที่ยังไม่สำเร็จพระอรหันต์ ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์ สัตว์นรก เปรต อสุรกาย สัตว์เดรัจฉาน เทวดาหรือพรหมก็ตาม เมื่อใกล้จะตาย จะมีอารมณ์ ๓ ประการเกิดขึ้น คือ กรรมกรรมนิมิต และคตินิมิต โดยจิตได้ห้วงหรือยึดเอาอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง ในอารมณ์ทั้ง ๓ อย่างนี้ โดยมีอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง มาปรากฏทางทวารใดทวารหนึ่ง ในจำนวนทวารทั้ง ๖ อารมณ์ ๓ ประการคือ

^{๔๕} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๗๐/๖๒-๖๓.

๑. กรรม ได้แก่ กรรมอารมณ์ (อารมณ์คือกรรม) ที่เกี่ยวกับกุศลหรืออกุศล กรรมอารมณ์ที่เกี่ยวกับกุศลนั้น ได้แก่ บุญกุศลที่ตนได้กระทำมาแล้ว เช่น การให้ทาน การรักษาศีล เป็นต้น ในสมัยเมื่อตนได้สร้างบุญกุศลเหล่านี้ ตนปีติโสมนัสอย่างไร เมื่อจวนจะใกล้ตาย จะเป็นเหตุให้นึกถึงบุญกุศลนั้น มีปีติโสมนัสเกิดขึ้น จึงมักตายจากไปอย่างสงบ ไม่หลงตาย ส่วนกรรมอารมณ์ที่เป็นอกุศลนั้นคือ ตนเคยทำบาปอกุศลอย่างใดมา เช่น เคยฆ่าคน ฆ่าสัตว์ หรือเคยโกรธแค้นพยาบาท เป็นต้น ก็ให้นึกถึงบาปกรรมที่ตนเคยทำไว้ ทำให้มีความเสียใจ มีความเศร้าหมอง หรือมีความโกรธขึ้น ในขณะเมื่อจวนจะตายนั่น จึงมักตายจากไปอย่างกระสับกระส่าย หรือหลงตาย

๒. กรรมนิมิต คือเครื่องหมาย หรืออุปกรณ์ในการทำกรรม ได้แก่ อารมณ์ ๖ คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสทางกาย และสภาพที่รู้ทางใจ ที่เกี่ยวกับการทำกรรมของตน ที่เคยทำไว้แล้วทางกาย ทางวาจา หรือทางใจ ย่อมแสดงนิมิตเครื่องหมายออกมาให้ปรากฏเมื่อจวนจะตาย ถ้าเป็นฝ่ายบุญกุศล ก็ทำให้รู้เครื่องหมายแห่งบุญกุศลที่ตนเคยทำมา เช่น โบสถ์ วิหาร เห็นภาพภิกษุที่ตนเคยบวช หรือบวชลูกหลาน เห็นพระพุทธรูปที่ตนเองเคยสร้าง เป็นต้น หรือภาพนิมิตแห่งกิริยาอาการที่ตนเคยทำบุญกุศลนั้น ๆ มาปรากฏแห่งตนในเมื่อเวลาจวนจะตาย เมื่อจิตได้ยึดเอาภาพนั้นมาเป็นอารมณ์ ก็ย่อมนำไปเกิดในสุคติ เพราะมีจิตใจเบิกบานไม่เศร้าหมอง แต่ถ้ากรรมนิมิตที่เป็นอกุศล เช่น เคยฆ่าสัตว์ ก็ทำให้เห็นเครื่องมือ เครื่องประหารเบียดเบียนสัตว์ที่เคยใช้ในการทำบาปมาแล้ว บางคนทำใหสดุ้งหวาดกลัว บางคนถ้าเคยฆ่าหมูก็ร้องเสียงเหมือนหมู ถ้าเคยชนไก่ก็เอาหัวแม่มือทั้ง ๒ ของตนชนกัน ถ้ากรรมนิมิตฝ่ายบาปอกุศลมาปรากฏเป็นอารมณ์เมื่อจวนจะตายเช่นนี้ ก็ย่อมนำไปเกิดในทุคติ

๓. คตินิมิต คือ นิมิต หรือเครื่องหมายที่บ่งบอกให้ทราบถึงคติหรือภพที่จะไปเกิด ถ้าเป็นคตินิมิตที่จะนำไปสู่สุคติ ก็จะปรากฏเป็นปราสาทราชวัง วิมาน ทิพย์สมบัติ เทพบุตรเทพธิดา เห็นวัดหรือภิกษุสามเณร ซึ่งล้วนแต่เห็นสิ่งที่ดี ๆ ถ้าเป็นคตินิมิตที่จะนำไปสู่ทุคติ ก็มีสิ่งที่อยู่ภพชาติที่จะไปเกิดใหม่มาปรากฏให้เห็น ถ้าจะไปเกิดในนรก ก็ปรากฏเห็นเป็นเปลวไฟนรก เห็นนายนิรยบาล เห็นสุนัข เป็นต้น ที่กำลังจะเข้ามาทำร้ายตน ถ้าจะเกิดเป็นสัตว์ดิรัจฉาน ก็จะเห็นถ้ำ ป่าทึบหรือทุ่งหญ้า เป็นต้น ที่ตนจะต้องไปเกิด^{๔๖}

จากการศึกษาแสดงให้เห็นว่า ไม่ว่าจะกระทำกรรมประเภทใด ชนิดใด ย่อมจะให้ผลในแง่ของระยะเวลาเป็น ๓ อย่างคือ (๑) ให้ผลในชาติปัจจุบัน (๒) ให้ผลในชาติถัดไป (๓) ให้ผลในชาติต่อไป หรืออาจจัดให้ย่อเข้าคือ ให้ผลในชาติปัจจุบัน และให้ผลในชาติอื่น ๆ ซึ่งนับแต่ชาติถัดจากชาติปัจจุบัน และชาติอื่น ๆ นั้นเอง ซึ่งชาติอื่น ๆ นี้ เป็นวิบากแห่งกรรมแบบข้ามภพข้ามชาติ และให้ผลจนกว่าจะสิ้นเชื้อกิเลส หรือจนกระทั่งชาติที่สามารถบรรลุมรรคผลนิพพานได้ จึงจะหมดการให้ผล

^{๔๖} พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร จิตฺตฺวณฺโณ), *ตายแล้วไปไหน*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ขอนพิมพ์ ๕๐ จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๓๔-๓๕.

แบบข้ามภพข้ามชาติอีก แต่จะเหลือเพียง “เศษวิบากกรรม”^{๙๗} ดังเช่นที่พระพุทธองค์ พระอรหันตสาวก แม้จะสิ้นกิเลส แต่หากเศษวิบากกรรมยังเหลือ ก็ยังคงรับผลต่อ แต่จะไม่ติดไปในภพชาติอื่น ๆ อีกต่อไป

๒.๕ สรุปความ

กรรมในทางพระพุทธศาสนา หมายถึง การกระทำ ได้แก่ เจตนา คือความจงใจ หรือความตั้งใจ ที่เป็นกุศล คือสุจริต หรืออกุศล คือทุจริต เป็นเหตุให้ทำกุศลกรรมหรืออกุศลกรรมทางกาย ทางวาจา และทางใจ อันมีกิเลสเป็นพื้นฐาน เมื่อได้กระทำกุศลกรรมหรืออกุศลกรรมสำเร็จไปแล้ว กุศลหรืออกุศลกรรมนั้นจะเป็นปัจจัยให้เกิดผลตามสมควรแก่กรรมนั้น ๆ กรรมมีหลายประเภท แตกต่างกันตามลักษณะที่ใช้จำแนก ดังนี้คือ

๑. กรรมแบ่งตามคุณภาพหรือสาเหตุที่เกิดกรรม – กรรม ๒

ก. อกุศลมูล คือ บุคคลทำกรรมเพราะมี โลภะ โทสะ โมหะ ทางกาย วาจา ใจ จัดเป็น อกุศลกรรม มีผลทำให้เป็นทุกข์

ข. กุศลมูล คือ บุคคลทำกรรมเพราะมี อโลภะ อโทสะ อโมหะ ทางกาย วาจา ใจ จัดเป็น กุศลกรรม มีผลทำให้เป็นสุข

๒. กรรมแบ่งตามทางที่ทำ – กรรม ๓

ก. กายกรรม คือ กรรมทำด้วยกาย หรือการกระทำทางกาย

ข. วจีกรรม คือ กรรมทำด้วยวาจา หรือการกระทำทางวาจา

ค. มโนกรรม คือ กรรมทำด้วยใจ หรือการกระทำทางใจ

๓. กรรมแบ่งตามกรรมที่มีความสัมพันธ์กับวิบาก – กรรม ๔

ก. กรรมดำ (อกุศลกรรม) มีวิบากดำ (เป็นเหตุให้เกิดในอบาย)

ข. กรรมขาว (กุศลกรรม) มีวิบากขาว (เป็นเหตุให้เกิดในสวรรค์)

ค. กรรมทั้งดำทั้งขาว มีวิบากทั้งดำทั้งขาว (กรรมมีวิบากทั้งเป็นสุขและเป็นทุกข์)

ง. กรรมไม่ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว (เจตนากรรมในมรรคทั้ง ๔ ซึ่งทำให้สิ้นกรรม) เป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม กรรมประเภทนี้ เป็นกรรมที่มีเป้าหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา มีเจตนาเพื่อจะละกรรมดำ กรรมขาว และกรรมทั้งดำทั้งขาว

กรรมนี้ถือว่าเป็นกฎอย่างหนึ่ง ซึ่งมักจะเรียกว่า กฎแห่งกรรม หรือกรรมนิยาม กฎแห่งกรรม เป็นกฎเกณฑ์แห่งเหตุและผลอย่างหนึ่ง ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงค้นพบและทรงสั่งสอนพุทธบริษัทเป็นหลักสำคัญในพระพุทธศาสนา เพราะชีวิตของเราทุกคนนั้น ถูกควบคุมไว้ด้วยกฎแห่งกรรม หากใครกระทำผิดกฎแห่งกรรมแล้ว จะมีผลต่อการดำเนินชีวิต จะต้องได้รับความทุกข์ทั้งในปัจจุบัน

^{๙๗} ดูรายละเอียดใน พระสุตธรรมานิวัตร์ (เทียบ สิริธาวาณ) ผศ.ดร. (และคณะ), “หลักกรรมทางพระพุทธศาสนาในวิถีชีวิตสังคมไทย”, รายงานวิจัย, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๔๑-๔๒.

และอนาคต ซึ่งการกระทำและผลแห่งการกระทำนั้น ย่อมสมเหตุสมผลกัน คือบุคคลทำสิ่งใด ย่อมได้
 สิ่งนั้น ผู้ทำกรรมดีย่อมได้รับผลดี ผู้ทำกรรมชั่วย่อมได้รับผลชั่ว ผลแห่งการกระทำนั้น ในทาง
 พระพุทธศาสนาเรียกว่า วิบากกรรม หรือการให้ผลของกรรม พระอรรถกถาจารย์ได้รวบรวมคำสอน
 เรื่องกรรมมาจัดไว้เป็นหมวดหมู่ เพื่ออธิบายขยายความเพิ่มเติมจากพระไตรปิฎกให้ได้ความชัดเจน
 มากยิ่งขึ้น แล้วสรุปย่อลงมาเป็นเพียงกรรม ๓ เท่านั้น คือ ๑. กรรมให้ผลในปัจจุบันภพคือในภพนี้ ๒.
 กรรมให้ผลในภพที่จะไปเกิดคือในภพหน้า ๓. กรรมให้ผลในภพต่อ ๆ ไป